

UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA

Špela Abram

SODOBNA JUDOVSKA APOLOGETIKA IN POLEMIKA
DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2020

UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA
UNIVERZITETNI ŠTUDIJSKI PROGRAM TEOLOŠKI IN RELIGIJSKI
ŠTUDIJI

Špela Abram
SODOBNA JUDOVSKA APOLOGETIKA IN POLEMIKA
DIPLOMSKO DELO

Mentor: doc. dr. Samo Skralovnik

Ljubljana, 2020

Seznam kratic in okrajšav

Mz Mojzesova knjiga

Iz Knjiga preroka Izaije

Jer Knjiga preroka Jeremije

Zah Knjiga preroka Zaharije

Ent. Enterprise

s.v. Sub verbum; »pod geslom« v enciklopedičnih virih

b.l. Brez letnice

Yev. Yevamot; talmudski traktat znotraj sklopa, ki ga imenujemo Nešim (ženske).

Midr. Midraš; hermenevtična metoda razlage bibličnih besedil v judovstvu

Teh. Tehillim; Psalmi

Ps. Psalmi

Yer. Jeruzalemski Talmud

Sanh. Sanhedrin; talmudski traktat o shodnici in njenih sodnih pravilih, smrtni kazni ter ostala navodila o poteku preganjanja zločinov

heb. Hebrejsko

Coop. Cooperative; društvo, sodelovanje

Ent. Enterprise; podjetje

Mt. Matejev evangelij

Oz. Knjiga preroka Ozeja

KJV King James Version

JT Jewish Translation; judovski prevod Biblije

SSP Slovenski standardni prevod

Vsebina

Vsebina	IV
1. Uvod.....	1
2. Judovska identiteta.....	2
2.1 Zgodovinski pristop	2
2.2 Denominacijski pristop	5
2.3 Etnični vidik judovstva	7
2.4 Jezikovno-politični pristop.....	8
3. Zgodovina in sedanjost; diahroni pogled na judovsko polemiko	10
3.1 Opredelitev pojmov apologetika in polemika	10
3.2 Judovsko preroško izhodišče.....	13
3.3 Helenizem in novi izzivi krščanstva.....	16
3.4 Čas antičnega krščanstva.....	17
3.5 Antika in njen odmev v sodobni polemiki	19
3.6 Srednji vek	21
3.6.1 Islam.....	21
3.6.2. Srednji vek in polemika s krščanstvom.....	22
3.7 Moderna doba	24
3.8 Sodobnost argumenta in akademska polemika	28
3.8.1 Pisma Rosenzweig - Rosenstock.....	30
3.8.2 Martin Buber	34
3.8.3 Jacob Neusner	36
3.9 Sodobni izzivi judovstva in popularna polemika	40
3.9.1 Jews For Jesus	41
3.9.2 Outreach Judaism	43
Sklep	47
Povzetek v nemškem in slovenskem jeziku	50
Seznam literature.....	52
Priloge	55

1. Uvod

V pričujočem diplomskem delu bo obravnavana tematika sodobne judovske apologetike in polemike, kakor se kaže v odnosu do islama in krščanstva, upoštevajoč glavno problematiko v dialogu z obema religijama. Judovstvo se v sodobnem svetu srečuje s podobnimi izzivi kot že tisočletja, a ti, sedaj bolj kot kadarkoli, na več ravneh (tako na politični kot teološki), zbujejo posebno pozornost. Z upoštevanjem glavnega etičnega cilja judovske vere »biti luč narodom« (Iz 42,6; 49,6; 60,3) bomo opazovali judovsko apologetiko v teološkem kontekstu očitka zavračanja Jezusa Kristusa kot Mesijo kot odgovor na krščanski misijon med Judi. Velik del diplomskega dela obsega razmejitev pojmov in utemeljevanje povezav, ki se prepletajo v razumevanju judovstva kot specifične verske in etnične skupnosti. Osnovna teza, h kateri delo stremi, je, da se ravno ob izzivih upravičevanja ter legitimnosti judovskega obstoja in delovanja v svetu skriva pot za njegovo največje poslanstvo – biti in ostati luč narodom. Pomen tematike je v odkrivanju judovske identitete skozi dialog s krščanstvom, razlog za njeno izbiro pa je na videz neustavljivo zaostrovanje razmer med tremi monoteizmi, njihovimi verniki ter državami, v katerih živijo.

2. Judovska identiteta

Za dosledno obravnavo tematike moramo najprej razumeti, kaj pomeni biti Jud danes; kakšne so razsežnosti judovske stvarnosti in identitete ter v čem najdejo svoj izvor. Identiteta se nahaja tudi v središču dialoga, kar na poseben način razkriva ravno polemični in apologetični pristop k religiji. Pri definiranju pojma in koncepta judovstva naletimo na več možnih pristopov, ki kažejo na raznolikost in večplastnost skupnosti in številne možne obravnave, hkrati pa osvetljujejo njeno zgodovino, vsebino in politične okoliščine.

2.1 Zgodovinski pristop

Najbolj inherenten pristop je zgodovinski in kaže na obliko starodavne hebrejske skupnosti, kot jo najdemo tudi v najsvetejših judovskih knjigah – Tori in Talmudu. Tako lahko govorimo o treh skupinah znotraj judovstva – kohenih, levitih in izraelitih.¹ Koheni so duhovniška »kasta« judovske družbe, ki jim je bila v času obeh templjev zaupana naloga opravljanja daritev:

»Ti pa vzemi k sebi brata Arona in z njim njegove sinove izmed Izraelovih sinov, da mi bodo služili kot duhovniki.« (2 Mz 28,1)

Leviti so imeli v templju drugačno vlogo kot koheni. Bili so sluge pri oltarju, pevci, vratarji in stražarji templja:

»Ukaži, naj Levijev rod stopi bliže, in ga postavi pred duhovnika Arona, da mu bodo služili. Pred shodnim šotorom naj oskrbujejo, kar je potrebno zanj in za vso skupnost, ko opravljajo službo pri prebivališču. Oskrbujejo naj vse priprave shodnega šotora in

¹¹ Izraz je izpeljanka iz besede »Izraelec« in ga uporabljam z namenom razločevanja med pojmovanjem »laičnih« Hebrejcev zgodovinske identifikacije skupnosti (ta velja še danes) glede (ne)pripadnosti posameznemu rodu, in ljudmi z Izraelskim državljanstvom/prebivalci Izraela – Izraelci.

kar je potrebno za Izraelove sinove, ko opravljajo službo pri prebivališču. Izročijo torej Lévijske Aronu in njegovim sinovom; Izraelovi sinovi naj mu jih popolnoma izročijo. Arona in njegove sinove postavi, da opravljajo svojo duhovniško službo.« (4 Mz 3,6-10a)

Tako leviti kot koheni še danes ohranjajo in sledijo temu nasledstvu preko družinskih rodovnikov in so legitimni nasledniki svojih prednikov iz bibličnih časov; tako po izročilu, kot po ugledu, ki ga med Judi uživajo. Tako se koheni še danes držijo strožje zapovedi glede čistosti (na primer izogibanje truplom) in morajo, da lahko obdržijo svoj status Aronovega potomca na svojih potomcih, spoštovati posebna pravila pri izbiri soproge. Za razliko od pripadnosti judovstvu, ki se pripisuje po materini strani, se pripadnost rodovoma razpozna po očetovi strani in tako žena kot otroci postanejo del tega rodu (ženska iz tega rodu torej, ki oz. če se poroči z izraelitom, ne rodi več otrok duhovniškega ali levitskega porekla in se otroci ne morejo sklicevati nanj). (American-Israeli Cooperative Ent., 1998)

Starodavna tradicija rodov in njihovega mesta v skupnosti je posebej izražena v prejemanju klica k aliji.² Naprej ga prejmejo koheni, nato leviti. Če ni na voljo nobenega kohena ali levita, ali enega izmed njiju, potem pokličejo k prvi in drugi alija izraelita, ki v tem primeru prejme poseben klic. Če je v skupnosti več družin duhovniškega ali levitskega rodu, pazijo, da ne kličejo k blagoslovu članov iste družine zaporedoma. (Encyclopedia Judaica 1972, 1254)

Leviti poleg časti pri branju Tore uživajo tudi izjemo pri dolžnosti darovanja (odkupa) prvorojencev, kakor velja že od navodil Mojzesu, ko jih je prejel na gori Sinaj:

»GOSPOD je govoril Mojzesu in rekel: "Glej, vzel sem Lévijske iz srede Izraelovih sinov namesto vsakega prvorojenca, ki odpre materino naročje pri Izraelovih sinovih. Lévijski pripadajo meni, kajti moj je vsak prvorojenec. Na dan, ko sem udaril vse prvorojence v egiptovski deželi, sem si posvetil vse prvorojence v Izraelu, pri ljudeh in pri živini; moji so; jaz sem GOSPOD."« (4 Mz 3,11–13)

² V hebrejščini pomeni ta beseda klic k branju Tore, po katerem posameznik, ki je poklican, recitira blagoslov branja, ki mu sledi. (Encyclopedia Judaica 1972, 1254)

Vsi preostali Judje, ki svoje pripadnosti enemu od duhovniških rodov ne morejo dokazati, bodisi po prepoznavanju skupnosti, ali vsaj dveh verodostojnih pričah, pripadajo preostalim rodovom, ki jih danes skupno nazivajo »izraeliti«.

2.2 Denominacijski pristop

Judovstvo lahko danes, glede na denominacijsko pripadnost, razdelimo v štiri večje skupine – ortodoksno, reformno, konzervativno ter rekonstruktivno. Ortodoksno judovstvo je naslednik vere in prakse normativnega judovstva – po razodetju, prejetem na gori Sinaj. Spoštujejo tako pisano kot ustno Tora kot dejansko neposredno Božjo besedo. Tora za ortodoksno judovstvo pomeni zapisan zakon, interpretiran v ustnem izročilu. V vsakdanjem življenju jo interpretirajo s pomočjo halakične³ tradicije, ki jim pomaga najti usklajenost ravnanja z Božjimi zakoni. Ortodoksno vero in prakso najbolje povzame Majmonidovih trinajst počel judovske vere, ki jih je izoblikoval v komentarju Midraša *Perek Helek*, desetega poglavja Mišne Sanhedrin:⁴

1. Bog obstaja;
2. Bog je eden, nedeljiv;
3. Bog ni fizična oseba, je duhovno bitje. Neomejen z materialnimi atributi in med ljudmi mu ni primerljivega;
4. Bog je prvi in zadnji, je večni;
5. Pravilno je moliti le k Bogu;
6. Pravilna so vsa izročila prerokov;
7. Verujem v Mojzesovo preroštvo. Ta je osrednji izmed prerokov;
8. Celotna Tora (ustna⁵ in pisna) je božanskega izvora in narekovana Mojzesu na gori Sinaj;
9. Tora ne bo nadomeščena, spremenjena ali zamenjana;

³ Sistem pravne interpretacije zapovedi opisan v ustnem izročilu Tore

⁴ Tu bomo navedli trinajst počel v skrajšani obliki; Celotno besedilo je dostopno na spletu: <https://www.mhcnj.org/qt/1005.pdf> (str. 17–23) (pridobljeno 8. 9. 2018)

⁵ Ustno Tora imenujemo Mišna in obstajajo dokazi, da obstaja enako dolgo kot pisna Tora (Lipman, Eugene J. 1970. *The Mishnah. (Oral Teachings of Judaism)*. New York: W. W. Norton & Company. Inc. str. 17–19)

10. Bog se zaveda vseh človekovih misli in njegovih del;

11. Verujem, da Bog nagrajuje dobro in kaznuje zlo;

12. Verujem v prihajajočega Mesijo;

13. Verujem v vstajenje od mrtvih;

Potrebno je poudariti, da je judovstvu velikokrat spodletelo pri oblikovanju seznama temeljnih verskih resnic ali veroizpovedi, saj v judovskemu verskemu sistemu ne najdemo takšne verske avtoritete in homogenosti kot pri islamu ali krščanstvu, ki bi takšen seznam potrdila bodisi z avtoriteto ali sprejemanjem skupnosti. Vodilo je le Božji zakon (Tora v takšnem ali drugačnem obsegu) in njegov posledičen vpliv na organizacijo in vodenje skupnosti v vsakdanji dinamiki življenja, h kateri vsaka denominacija, pa tudi vsak posameznik, pristopa drugače. Ortodoksno judovstvo je tudi edino izmed denominacij, ki je ohranilo bogato mistično tradicijo judovstva, ki je posebno priljubljenost med judovskim prebivalstvom pridobila v obuditvenem gibanju vzhodnoevropskih Judov, hasidizmu,⁶ ki se danes uvršča med skrajno pravoverno haredi⁷ skupnost. Tudi razdelitev med judovskimi denominacijami lahko ponazorimo z ozirom na prakso klica k blagoslovu branja Tore pri molitvi. K alijam v ortodoksnih judovskih skupnostih ženske niso klicane, medtem ko v reformnih in konzervativnih so. Reformni Judje so razlikovanje med koheni, leviti in izraeliti popolnoma odpravili. (American-Israeli Cooperative Ent., 1998)

⁶ Hasidim (Heb.); pobožni ljudje, v rabinski literaturi je to pojem za označevanje ljudi, ki se trudijo dosegati višji standard pri izpolnjevanju verskih in moralnih zapovedi (Encyclopedia Judaica 1972, 1384)

⁷ Haredi (Heb.); V strahu pred; v občudovanju Boga

2.3 Etnični vidik judovstva

Judovstvo lahko definiramo tudi kot večnarodno skupnost, saj so v razseljenosti med drugimi kulturami razvijali svoje posebnosti, ki jih ohranjajo še danes – bodisi v Izraelu ali v diaspori. Etnične skupnosti so v tisočletjih življenja skupnosti v diasporah razvile tradicije, ki so judovstvo ohranjale skozi generacije, a se med seboj razlikujejo. Tako poznamo srednjeevropske in vzhodnoevropske Jude (Aškenazi), Sefarde s severa Afrike in Iberskega polotoka ter Mizrahe Bližnjega Vzhoda (Irak, Sirija). Zgodovinsko je s svojo tisočletno tradicijo edinstvena tudi etiopska judovska skupnost.

Življenjski prostor njihovih skupnosti, ki se je skozi zgodovino nenehno spreminjal, pa vendar ni vse, kar jih razlikuje med seboj. Aškenazi in Sefardi so ob vrnitvi v Izrael s seboj prinesli tudi bogato kulturo, jezika jidiš in ladino, hrano, oblačilno kulturo, družinske običaje ter pravila poročanja. Razlikujejo se tudi v obredu, med branjem Tore, na primer, Sefardi držijo zvitek v zraku, medtem ko ga Aškenazi položijo na stojalo. Med etničnimi skupnostmi, ki se držijo svoje kulture in so praviloma ortodoksne judovske prakse, se ohranjajo razlike in predajajo iz roda v rod, kljub temu, da jih veliko živi v skupni državi. Tako so se, na primer, Mizrahi in etiopski Judje ob vrnitvi v Izrael soočali z diskriminacijo in marginalizacijo v družbi, ki je prav tako judovska kot oni sami. To kaže na kompleksnost judovskega bivanja ter njegovo notranjo raznolikost. (Jaffe 1995, 149–166)⁸

⁸ Objava Eliezer D. Jaffe je na voljo na naslednji povezavi: <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.si/&httpsredir=1&article=2220&context=jssw> (pridobljeno 8. 9. 2018)

2.4 Jezikovno-politični pristop

Judom je bilo kot skupnosti, ki ji zgrešeno pripisujemo homogenost, paradoksalno očitan antisemitizem. »Semitskost« je izraz, ki ga Judom pripisujejo predvsem v povezavi s protijudovsko propagando iz konca 19. st., ki je prenesla težišče polemike iz teoloških v politične oz. rasne diskurze s poskusom lingvističnega poenotenja judovstva, dejansko pa je izven jezikovne opredelitve nesmiseln. (Sandmel 1978, 20) Beseda »semitizem« ima kot poskus jezikovnega poenotenja raznolike judovske skupnosti⁹ tudi politične posledice, saj združi hebrejsko govoreče Jude z Arabci, tako pa nastane pomenski problem pri uporabi besede antisemitizem, saj so po tej teoriji nasprotniki Judov tudi nasprotniki samih sebe, v primeru, da so to Arabci, hkrati pa je izraz »antisemitizem« posledično izpraznjen izključujočega pomena nasilja nad Judi kot edinstvene skupine. Sama uvrstitev v semitsko jezikovno skupino je vprašljiva tudi zaradi etničnih skupnosti, predvsem iz Sredozemlja in Evrope, ki so stik s hebrejščino, izven liturgije, popolnoma izgubile in še celo sedaj v Izraelu ohranjajo jezik jidiš in ladino kot materni jezik. Znotraj judovske skupnosti lahko opazujemo tudi močno delitev na verne in sekularne Jude, ki morda ne spoštujejo verskih zapovedi, a z versko gorečnostjo zagovarjajo in uresničujejo sionistično idejo prenove judovske ozemeljske suverenosti na območju Izraela, pomenljivo pa ravno te ideje temeljijo na Božji obljubi ozemlja. Napetosti med sekularno, sionistično usmerjenimi Judi in ortodoksno verno populacijo lahko opazujemo ravno v primeru obravnave jezikov, ki so jih različne judovske skupnosti prinesle s seboj iz diaspore v Izrael. Sekularizem namreč stremi k poenotenju judovske identitete v enovito celoto, ki je tako raznolika skupnost pravzaprav ne more sprejeti. Eden izmed orodij grajenja narodne identitete je vedno bil jezik in sekularizem se je v Izraelu nagibal k uporabi hebrejščine kot edinega jezika, ki bi predstavljal skupno točko

⁹ Spletni vir <https://www.britannica.com/topic/Semite> (pridobljeno 1. 8. 2018)) navaja naslednje besedilo: »Semite, person speaking one of a group of related languages, presumably derived from a common language, Semitic (see Semitic languages). The term came to include Arabs, Akkadians, Canaanites, some Ethiopians, and Aramaean tribes including Hebrews. Mesopotamia, the western coast of the Mediterranean, the Arabian Peninsula, and the Horn of Africa have all been proposed as possible sites for the prehistoric origins of Semitic-speaking peoples, but no location has been definitively established. By 2500 BCE Semitic-speaking peoples had become widely dispersed throughout western Asia. In Phoenicia they became seafarers. In Mesopotamia they blended with the civilization of Sumer. The Hebrews settled with other Semitic-speaking peoples in Palestine.«

ljudstva, ne le na račun jezikov različnih skupnosti, temveč celotne kulture, ki je z jezikom neločljivo povezana in prenašana skozi generacije. (The Jewish Agency, 2006)

Z ozirom na različne kategorije, v katerih smo lahko opazovali judovstvo, ne moremo mimo Šoe¹⁰. V holokavstu je bilo načrtno pomorjenih šest milijonov Judov. Od Judov, ki so bili pomorjeni, je bilo petinosemdeset odstotkov govorcev jidiša, večinoma vzhodnega dialekta. (American Israeli Cooperative Ent., 1998) Holokavst je močno prizadel ortodoksno judovsko skupnost, saj je ta zaradi neprilagodljive narave predolgo vztrajala v represivnih razmerah tako v Rusiji, Ukrajini, na Poljskem in v Nemčiji. (Greenberg, 1998)

Vprašanje judovske identitete ni le antropološko, filozofsko ali teološko. V Izraelu, kamor se bomo osredotočili v delu raziskovanja sodobne judovske apologetike, ima interpretacija pojma judovstva povsem stvarne, zakonske in politične učinke; vpliva na politiko priseljevanja, spreobrnitve, poroke, ločitve in dodelitve državnih sredstev. Tako se polemika začne že znotraj skupnosti, ki zaradi svoji etničnih (raznolika verska skupina mnogih kulturnih izrazov) in verskih značilnosti s težavo razmejuje legitimnost pripadnosti, ki ima tako neposredne učinke na državni ravni. Tako sedaj velja, da je do vrnitve v Izrael upravičen samo judovski materi rojen otrok (ki ne prakticira druge religije), oz. spreobrnjenec v ortodoksno judovstvo, ki prakticira judovsko religijo. Pomembno je tudi poudariti, da je izraelski rabinat zbor ortodoksnih rabinov, ki imajo verski in posledično tudi zakonodajni vpliv, saj je Izrael parlamentarna demokracija. (Encyclopedia Britannica, 2008)

¹⁰ Holokavst

3. Zgodovina in sedanjost; diahroni pogled na judovsko polemiko

3.1 Opredelitev pojmov apologetika in polemika

Za uspešno opazovanje judovskega dialoga z drugimi religijami moramo opredeliti pojma v naslovu diplomske naloge. Naloga se lahko izkaže za težjo kot se zdi na prvi pogled, saj je že sam pojem judovstva zahteval obravnavo v petih kategorijah – zgodovinsko-biblični¹¹, denominacijski, etnični, lingvistični in celo politični. Oba pojma, tako apologetika kot polemika, pa imata svoje korenine v krščanski teologiji in sta razpoznavni kot samostojni teološki disciplini v povezavi z zgodovino Cerkve.

Glede na pregled judovske apologetike in polemike bi lahko pojma opredelili na način, ki nam omogoča sistematičen pogled na problematiko.

Poglejmo, kaj lahko o pojmi najdemo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2000):

polemika -e ž (é) *ostra izmenjava nasprotujočih si mnenj, navadno glede kakega znanstvenega, literarnega, filozofskega vprašanja: med predstavnikoma različnih smeri se je vnela polemika; začeti polemiko; prenehati z javno polemiko; ton polemike / pismena polemika (SSKJ 2000)*

apologétika -e ž (é) *veda, ki pojasnjuje in brani osnove krščanske vere: apologetika in dogmatika / predaval je apologetiko; pren. apologetika kapitalističnega sistema (SSKJ, 2000)*

Izraza apologetika in polemika tako v kontekstu judovstva uporabljamo v prvotnem pomenu, čeprav ne gre za krščansko vero.

Razvidno je, da se v teološkem dialogu judovstva z drugimi religijami pojavljata dva pristopa – utemeljevanje svoje vere v odgovoru na očitke ter komentiranje in izrekanja o drugem sistemu glede na svojega. Utemeljevanje svoje vere kot odgovor na očitke bi lahko tako

¹¹ Čeprav izraz Biblija ne ustreza judovskemu miselnemu okviru, ustrežneje bi bilo izpeljati besedo iz judovskega izraza za bodisi Toro, Tanak, Halaka ipd., vendar tudi sami Judje v razpravah uporabljajo izraz Biblija, saj je za razumevanje teh izrazov potrebna določena mera uvedenosti v judovstvo.

označili kot apologetiko, saj ostaja v okvirih določene religije – tiste, ki je nerazumljena in potrebuje zagovor. Kot polemičen pa bi lahko označili tisti pristop, ki izhaja iz lastne religije in meri na drugo, pričakujoč odgovor v dialogu ali pač ne. Vsekakor pa sta apologetika in polemika v medreligijskem prostoru dve sočasni dinamiki, ki se dopolnjujeta in ki jih težko razločimo med seboj in jih kategoriziramo. Lažje pa je pojav opazovati, če imamo na voljo pojme, ki ga pomagajo vsaj okvirno ubesediti.

Apologetiko tako načeloma povezujemo z obrambo vere, ko je bila ta tarča preganjanj in različnih napačnih obtožb; torej ni le obramba, temveč celo prvi vstop določene teologije v javni diskurz z namenom opravičenja (apologije). Polemika je kasnejši, intimnejši proces določene krščanske skupnosti, ki želi z argumentirano razpravo izoblikovati mnenje o določenem dogmatičnem ali praktično-verskem vprašanju, bodisi se razvije med dvema denominacijama ali po verski shizmi. (Encyclopedia Britannica, 2008)

Kako bi torej lahko prenesli pojma apologetike in polemike v judovstvo?

Pojem apologetike v judovstvu lahko enačimo z literaturo, ki brani judovstvo, njihovo religijo in kulturo pred kritiko. Razlikovanje med apologetiko in sporom (polemiko) je težko uvesti. Zgodovina judovske apologetične literature odseva kompleksne vzorce odnosa med Judi in narodi¹² skozi generacije in ima svoj izvor v odgovarjanju izzivom poganstva in posledično krščanstva. V srednjem veku so bila apologetična judovska dela namenjena obrambi tako judovske vere kot narodnega in družbenega življenja in stremljenja, tako v takratni sedanjosti, kot v preteklosti, tako proti neposrednim napadom, kot notranjim dvomom, ki so zrasli iz primerjav z drugimi kulturami in načinom življenja. Judovski akademiki so za to vrsto judovske misli in dela skovali besedo hitnazelut.¹³ Glede na dejstvo, da judovstvo ni oznanjevalna religija in da za razliko od preostalih dveh monoteističnih religij njen cilj in niti sredstvo nista pridobivanje novih pripadnikov ali spreobračanje posameznikov oz. celih ljudstev, moramo tako videti tudi judovsko apologetiko. Ta

¹² Ha-gojim (heb.), beseda, ki se prevaja tudi z besedo »pogani«, a se bomo zaradi verske konotacije besede pogan v krščanskem okolju raje posluževali dobesednega prevoda hebrejske besede, ki označuje (nejudovske) narode, bolje rečeno »rodove«, po sosledju prevajanja Gojim-Gentes (lat.), ki niso del Izraelovih.
<https://www.britannica.com/topic/Gentile>

¹³ Apologetika

predvsem želi doseči predstavitev judovskih vrednot preostalim narodom in tako vplivati predvsem na njihov pogled in odnos do judovstva. V sodobnem času se je verski apologetiki pridružila tudi sekularna, politično in socialno usmerjena literatura, ki se ukvarja s položajem judovstva kot etnične skupine s svojimi socialnimi značilnostmi (predvsem kapital, ki ga posedujejo v nasprotju z drugimi narodi) in poskuša popraviti ugled tako judovstva kot države Izrael v svetu. (American-Israeli Cooperative Ent., 1998)

Judovsko apologetično in polemično literaturo tako opazujemo skozi vrsto zunanjih in notranjih dejavnikov. Judovstvo se, tako kot vsaka verska skupnost ali narod, skozi polemični dialog srečuje tako z nasprotniki kot s samim seboj. Polemični verski dialog skozi prizmo zgodovine tako dialektično prerašča svoj navidezno konflikten značaj in postaja sredstvo oblikovanja identitete vseh udeležencev, tako na ravni skupnosti kot posameznika; avtorji polemične literature sicer izhajajo iz predpostavk skupnosti, v kateri so se izoblikovali, hkrati pa v polemični literaturi, ki je izrecno verske narave, reflektirajo svojo lastno duhovno izkušnjo in duh časa v katerem bivajo. Skozi sporočilo in posledice svoje literature pa, čeprav ne gre za normativna ali kanonična besedila, hkrati že napovedujejo prihodnost identitete ter medverskega dialoga.

V kolikor opazujemo polemično literaturo s stališča verske identitete, moramo najprej poskušati vzeti v obzir glavne dejavnike identitete v judovski skupnosti skozi zgodovino in jih vedno znova prenašati v sedanjost in o njih razmišljati. Ta pristop je tudi inherenten judovski misli, ki se vedno znova obrača v zgodovino, da bi poiskala Božje odgovore na trenutna vprašanja.

Tako bomo opredelili tudi pojem v naslovu »sodobna judovska apologetika in polemika« kot literaturo, katere avtorji niso nujno še živeči, a imajo zaradi svoje misli ali dejavnosti v skupnosti (akademski ali popularni), ki išče svojo identiteto skozi vse našteje dejavnike, svoje mesto. Skozi stališča določenih avtorjev bomo iskali odmev tako na zgodovinske kot sedanje dogodke in jim tako spoštljivo izkazovali mesto v zgodovini razvoja judovske polemične misli in s tem razvoja judovske identitete, ki je danes zopet v kritičnem obdobju.

3.2 Judovsko preroško izhodišče

Začetki judovske apologetike, ki raste tako iz notranjih kot iz zunanjih izzivov skupnosti, so gotovo že preroki. Judovstvo v preroških spisih najde Božjo besedo, obljube za prihodnost ter oporo v vsakdanjemu življenju. Celoten judovski verski besedilni korpus predstavlja judovstvo, njegovo poklicanost in namen v svetu. Poglejmo nekatere odlomke, ki so za razumevanje judovstva v kontekstu dialoga z drugimi narodi in verami ključni:

»Tako govori Bog, GOSPOD, ki je ustvaril nebo in ga razpel, ki je razprostrl zemljo in njeno rast, dal dih ljudem na njej in duha hodečim po njej. Jaz, GOSPOD, sem te poklical po pravici in te prijel za roko, varujem te in te postavljam za zavezo ljudstvu in za luč narodom, da odpreš slepe oči in izpelješ jetnike iz zapora, iz ječe tiste, ki sedijo v temi. Jaz sem GOSPOD, to je moje ime, svoje slave ne dam drugemu, ne svoje hvale malikom.« (Iz 42, 5-8)

»Tako govori GOSPOD, Izraelov kralj, in njegov odkupitelj, GOSPOD nad vojskami: Jaz sem prvi in jaz sem poslednji, razen mene ni Boga! Kdo je kakor jaz? Naj zakliče, naj oznani in mi razloži: odkar sem ustanovil starodavno ljudstvo, prihodnje reči in tiste, ki prihajajo, naj jim oznanijo. Ne plašite se in ne bojte se! Mar vam nisem to zdavnaj dal slišati in oznanil? Vi ste moje priče: ali je še kakšen Bog razen mene? Ni je skale, ne poznam je.« (Iz 44,6-8)

»Jaz sem GOSPOD in drugega ni, razen mene ni nobenega Boga, opasal sem te, ne da bi me bil poznal. Naj spoznajo od sončnega vzhoda in zahoda, da ni nobenega razen mene, jaz sem GOSPOD in drugega ni. Delam svetlobo in ustvarjam temo, narejam mir in ustvarjam gorje, jaz, GOSPOD, delam vse to.« (Iz 45,5-7)

»Tako govori GOSPOD: Ne učite se poti narodo in ne bojte se znamenj na nebu, kajti le pogani se jih bojijo. Običaji ljudstev so namreč ničnost, le les, ki ga posekajo v gozdu in ga obrtnikova roka obdela s sekiro. Okraši ga s srebrom in z zlatom, pritrđi z žebli in s kladivom, tako da ne omahne. Maliki so kakor strašilo na polju s kumaricami, ne morejo govoriti; nositi jih morajo, ker ne morejo hoditi. Ne bojte se jih, saj ne morejo škodovati, a tudi dobro storiti ni v njihovi moči.« (Jer 10,2-5)

»Tako govori GOSPOD nad vojskami: Še bodo prišla ljudstva in prebivalci številnih mest. Prebivalci enega mesta pojdejo k prebivalcem drugega in porečejo: "Pa pojdemo prosit GOSPODOVO obličje in iskat GOSPODA nad vojskami; tudi jaz pojdem!" In prišla bodo številna ljudstva in močni narodi, da bi iskali GOSPODA nad vojskami v Jeruzalemu in prosili GOSPODOVO obličje. Tako govori GOSPOD nad vojskami: Tiste dni bo deset mož iz vseh jezikov narodov prijelo judovskega moža

za rob suknje in reklo: "Z vami pojdemo, kajti slišali smo, da je Bog z vami!"« (Zah 8,20–23)

»Zgodilo se bo: Vsi preostali iz vseh narodov, ki so prišli nad Jeruzalem, bodo iz leta v leto hodili častit Kralja, GOSPODA nad vojskami, in praznovat šotorski praznik.« (Zah 14,16)

Iz besedil lahko razpoznamo judovsko razumevanje samih sebe v poklicanosti k zavezi z edinim Bogom Izraela in vodstvu narodov (biti luč narodom) (Iz 42,5). Bog je Izraelov odkupitelj in ustanovitelj, poklicani so biti Njegove priče (44,6-8). Izbrano ljudstvo je del Njegove volje, na katero Judje nimajo vpliva (45,5). Kot takšni prejmejo navodila, naj se oddaljijo od narodov (ljudstev), da bi ohranili svojo identiteto in naj se ne učijo njihovih poti (mišljen je način življenja). (Jer 10,2-5). Ljudstva bodo končno iskala Gospodovo obličje pri nosilcih zaveze – Judih (Zah 8,20) in Jeruzalem bo večno mesto prebivanja Boga in mesto praznovanja, čaščenja in molitve, ne le za Jude, temveč tudi ostale narode. (14,16).

Papež Benedikt XVI. v svojem delu *Jezus iz Nazareta* povzame judovski smisel; »No, če bremo Toro skupaj z vsem starozaveznim kanonom, preroki, psalmi in modrostno literaturo, potem postane zelo razločno nekaj, kar se stvarno naznanja tudi že v Tori: Izrael ni tu le sam zase, da bi živel v "večnih" uredbah postave – Izrael je marveč tu, da bi postal luč narodov. V psalmih kakor v preroških knjigah slišimo z naraščajočo odločnostjo obljubo, da bo božje zveličanje prišlo k vsem narodom. Vedno razločneje slišimo, da Izraelov Bog, ki je vendar edini Bog, resnični Bog, stvarnik nebes in zemlje, Bog vseh ljudstev in vseh ljudi, v njegovih rokah je usoda ljudstev -, da ta Bog noče ljudstev prepustiti samih sebi. Slišimo, da bodo vsi spoznali, da bosta Egipt in Babilon – obe svetovni sili, ki nasprotujeta Izraelu – segla Izraelu v roko in z njim molila enega Boga. Slišimo, da bodo meje padle, da bodo vsa ljudstva priznala in častila Izraelovega Boga kot svojega Boga, kot edinega Boga.« (Ratzinger 2007, 131–132)

Na tem mestu omenimo dialog med Ratzingerjem in rabinom Neusnerjem. Ratzinger v knjigi *Jezus iz Nazareta* v celotnem poglavju o Gospodovi molitvi odgovarja na apologetično delo rabina Jacoba Neusnerja *Rabin se pogovarja z Jezusom*. Neusner se s knjigo prestavi v čas delovanja Jezusa kot učitelja med Judi in skozi kontemplacijo na življenjski bolj kot teološki ravni zavrača Jezusove zahteve z judovskega stališča. Njegovo glavno sporočilo je zvestoba

Izraelu pred zvestobo kateremu izmed učiteljev. Knjiga je napisana bolj v apologetičnem kot polemičnem slogu, saj Neusner želi vstopiti v dialog s krščanstvom in dialog tudi predstavlja njegovo metodo v tem delu, torej pogovor z Jezusom. (Neusner 1997) Neusner predstavlja svoje polemično stališče v knjigi z naslovom *Jews and Christians; The Myth of Common Tradition* [Judje in kristjani; Mit o skupnem izročilu], kjer ovrže kakršno koli možnost primerjave med krščanstvom in judovstvom. Obema sicer pripisuje paralelnost v formulaciji religije Izraela, vendar krščanstvo uporablja judovsko inherentno simbolno strukturo na način, da se ne more več povezovati z judovsko. Krščanstvo sicer deluje v okviru podobnih (če ne celo enakih) kategorij kot judovstvo, vendar jim je spremenilo samo substanco in posledično onemogočilo kakršen koli dialog znotraj teh kategorij. Ravno ta uporaba podobnega preko zopet drugačnega onemogoča dialog med tema dvema religijama, ki sta nastali iz ene. Sprememba simbolov pa vodi v družbeno spremembo, ki je Judje, katerih družba je osnovana na Božjih zapovedih, ne morejo sprejeti. Ravno napajanje judovskih simbolov z novimi pomeni pa je vodilo tako krščansko kot judovsko skupnost k ponovnemu branju Tore in vzpostavljanju verske identitete. (Neusner 1991, 1–13)

3.3 Helenizem in novi izzivi krščanstva

Prvo obdobje judovske apologetike so zaznamovali napadi poganstva na monoteistično religijo, ki je bila tako radikalno drugačna, zaprta in nerazumljiva. Tako so se pojavljale različne zgodbe o judovskih žrtvovanjih, bizarne razlage, zakaj ne jedo svinjine in splošno posmehovanje judovstvu.¹⁴ Judovstvo je odgovarjalo predvsem s filozofsko-teološkimi deli, ki so poudarjala judovsko večvrednost nad poganstvom – med najpomembnejše štejemo razlago Mojzesovega zakonika Aristobula Aleksandrijskega, Sibilin Orakelj, Salomonovo Modrost in judovsko helenistično literaturo, kamor prištevamo tudi nekatere devterokanonične knjige krščanskega bibličnega kanona. Cilj vseh teh del je bila kritika malikovanja in nemoralnosti poganskega sveta. (Jacob, Joseph in Broyde, Isaac s.v. »Polemics and Polemical Literature,« v: *Jewish Encyclopedia*)

Judovski apologeti so kot odgovor na očitke, da je judovstvo vase zaverovana narodna religija, poudarjali humanistične vidike Tore in pojasnjevali poglede na spreobrnjence in pogane. Podajali so razloge za obredne zapovedi z uporabo alegorije, opazovali so krute odnose, ki veljajo v poganskih družbah do tujcev in otrok. Judovska apologetika je v tem času, sicer prilagojena jeziku in konceptom narodov, k razumevanju judovstva pripomogla le malo. Vseeno pa lahko trdimo, da je ta aktivnost pripomogla zamajati temelje poganskih verskih sistemov, ki so se dokončno podrli ob pohodu evangelija. (American-Israeli Cooperative Ent., 1998)

Nov polemični element – interpretacijo Biblije, je vpeljalo krščanstvo, ki je prevzelo judovske etične principe in želelo svoj, od judovstva ločeni obstoj, utemeljiti s trditvijo, da je bilo ustanovljeno z namenom prevzema in izpolnjevanja judovskega poslanstva, z dokazi iz bibličnih tekstov, ki so razodetje, temeljni kamen in vezivo judovstva. Če zanemarimo dejstvo, da so mnogi izmed tekstov v Novi zavezi pravzaprav polemične ali apologetične narave, lahko za prvo krščansko polemično delo označimo poročilo o dialogu med Justinom Mučencem in Judom Trifonom, ki

¹⁴ Gl. dela Antioha Epifana, Posidonija »Zgodovina Perzije«, delo o zgodovini Egipta Manetha iz Teb e.c.

se je zgodil v času po uporabi Bar Kohbe proti Rimljanom. Cerkevni oče si v dialogu prizadeva, da bi dokazal povezavo med prerokbami Mesije in Jezusom, medtem ko mu Trifon odgovarja z uporabo tradicionalne judovske interpretacije. Justin v svojem delu pokaže velik odpor do judovstva, ki ga obtožuje tudi nemoralnosti in spreminjanja tradicionalnih bibličnih besedil na način, da ne bi več ustrezala kristjanom.¹⁵ Te obtožbe so bile ponovljene pri mnogih krščanskih polemikah, medtem ko je bila obtožba o poneverjanju svetih besedil v lastno korist ponovljena proti obema monoteističnima religijama s strani mohamedancev. Presenetljiva pa je stopnja medsebojnega spoštovanja v dialogu, ki ga obe strani v Justinovem delu izkazujeta, saj se delo konča s priznanjem medsebojne bogatitve in učenja. (Jacob, Joseph in Broyde, Isaac s.v. »Polemics and Polemical Literature,« v: *Jewish Encyclopedia*)

3.4 Čas antičnega krščanstva

Pojav nove verske skupnosti, Cerkve, ki je razvijala in širila svoj vpliv preko širjenja progresivne ločitve od judovstva, je neizogibno prinesel nove izzive apologetični interpretaciji. Poganski polemik Kelz navaja judovska mnenja v svoji kritiki krščanstva.¹⁶ Judje so prepričani o pravilnosti svojega branja Božje besede in verjamejo, da je ob vsakih odlomkih, kjer herezija najde svoje temelje, zavrnitev na dosegu roke (Sanh. 38.b). Kadar je določen svetopisemski odlomek dobil kristološko interpretacijo s strani porajajoče se Cerkve, je Talmud kasneje ponudil nasprotujočo, nekristološko eksegezo. (Cohen, 2013)

Apologetika v Talmudu in ostali rabinski literaturi zavzema obliko zgodb, razprav ali izmenjave vprašanj in odgovorov med judovskimi modreci in pogani – filozofi, heretiki, matronami in rimskimi uradniki. Judovski sogovorniki, ki se osredotočajo na navidezna

¹⁵ Dialog z Judom Trifonom . §§ 72, 73, 114

¹⁶ Origen v delu *Proti Kelzu*

nasprotja v Bibliji in antropomorfne izraze Boga izkazujejo zavestno ignoranco ali z okoljem pogojenim nepoznavanjem judovskih principov ali izražajo sovražnost do micvot in zakonov, ki se jim zdijo tuji. Judovski modreci pa izpolnjujejo dolžnost »znati odgovarjati Apikoros (heretiku)«. (Pirke Avot 2;14)

Kljub rednim in gorečim razpravam, nobeno judovsko polemično delo tega časa ni preživelo; edini vir informacij glede narave teh razprav so številni dialogi zapisani v rabinski literaturi. Ti dialogi so, tako kot tisti med Judi in pogani v istih virih, po naravi bolj dobro-humorni kot debatni. Rabini, ki so bili odlični v teh v odlomkih dvoboja s pogani, kristjani in gnostiki, so bili Johanan ben Zakaj, Gamaliel II., Jošua ben Hananija in Akiva. Pomenljivo je, da so kristjani že za časa Gamaliela uporabljali vse nesreče, ki so zadele Izrael, kot protijudovski argument. V razpravi z Gamalielom »minim« (heretiki, kristjani) citira Oz 6 kot dokaz, da je Bog popolnoma pozabil Izrael. (Yev. 102b; Midr. Teh. v Ps. x) Kasnejši palestinski rabin Abahu je zavrnil vse fundamentalne krščanske dogme. V zvezi s Trojico pa pravi, da imajo stvari iz mesa in krvi lahko očeta, brata ali sina, da z njimi lahko deli ali vprašuje svojo suverenost, vendar da Gospod pravi, da je prvi, da nima očeta in da poleg njega ni Bogov; da nima sina (Iz. 44,6). Prav tako v povezavi z razodetjem Boga v Tori komentira, da Bog ni človek, da bi se moral spokoriti, če človek pravi »Bog sem« potem laže, in če reče »Sin človekov sem« se mora spokoriti, in če reče »v Nebesa pojdem« tega ne more storiti. (Yer. Ta'anit ii, 65b) (American-Israeli Cooperative Ent., 1998)

Z iskanjem virov in pisanju o judovsko-krščanski polemiki antičnega časa se loti Yaakov Y. Teppler v knjigi *Birkat haMinim; Der Konflikt zwischen Juden und Christen in der Antike*, ki je izšla leta 2007 in v njej razkrije vrsto judovskih stališč do gnostičnih, poganskih in krščanskih učenj, ki so bila dotlej raztresena po razvejani strukturi besedil judovske tradicije, prav skozi zgodovinsko-kritično obravnavo uporabe besede »minim«. ¹⁷

¹⁷ Celotna knjiga na voljo na URL:

https://books.google.si/books?id=odgXVAat1scC&pg=PA324&lpg=PA324&dq=ta%27anit+ii,+65b&source=bl&ots=S1NIaya4tm&sig=ACfU3U3-Wm3nKZXkg02MX_MM40ORdD0pUg&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKEwjLytXzioboAhViv4sKHV2dB1kQ6AEwBHoECAyQAQ#v=onepage&q&f=false

3.5 Antika in njen odmev v sodobni polemiki

V tem obdobju se zgodijo nekatere ključne spremembe v položaju tako judovstva kot odnosa med judovsko in krščansko vero. Kot glavne dejavnike polemike, ki imajo svoj začetek (a ne tudi izvora) v osebi Jezusa Nazarečana, lahko označimo naraščajoče težnje krščanske skupnosti po razlikovanju od judovstva, krščansko izoblikovanje dogem, ki ustvarijo radikalen prelom z judovskim verskim izročilom in vzponom krščanstva v državno religijo Rimskega cesarstva. Antika je s svojim bogatim filozofskim in verskim izročilom ter političnim okoljem poskrbela za nastanek mnogih napetosti, ki so skozi dialektiko polemike in apologetike prinesle izoblikovanje tako krščanske kot judovske identitete. Te dejavnike obširneje naslovi sodobni avtor Leo Baeck v svojih esejih zbranih pod naslovom *Judovstvo in krščanstvo*, še posebej v esejih *Evangeliji kot dokument judovske zgodovine* in *Romantična religija*. Tu izpostavlja Jezusovo delovanje med Judi kot začetek oblikovanja še popolnoma judovske skupine učencev, kasnejše zapisovanje tradicije skozi stoletji, ki sta sledili njegovi smrti, pa pripiše oblikovanje specifično krščanskih dogem. Nanje po njegovem mnenju najbolj kritično vpliva Pavlova teologija, ki sicer je judovska z močnim vplivom poganske filozofske in mitične misli. (Baeck 1953, 41–136) Esej in celotna polemika v njem je pravzaprav judovsko branje evangelijev, ne le skozi teološke predpostavke, temveč predvsem z vpeljavo dodatnih dejavnikov, preko katerih avtor opazuje razvoj krščanske vere. Nakazuje pravzaprav tudi že uporabo zgodovinsko-kritične metode.

Značilnost poganskih religij in hkrati judovska misijonarska aktivnost sta v času, ko je vzniknilo krščanstvo, po Baeckovem razmišljanju, ustvarila del pogojev za nastanek in širjenje krščanske religije, opisuje v prvem delu eseja: »Bili so poslani – kar je pomen besede »apostol« - kot glavni odposlanec pa je pravzaprav delovala Septuaginta; določene so bile metode, [...]. Veliko dokumentov tudi priča o poskusih, da bi judovske verske uvide prevedli v grško miselno govorico in jezik. V teh poskusih je Biblija uporabljena kot knjiga univerzalne modrosti, preroki kot idealni misleci, učitelji judovstva kot filozofi, razodetje Boga v človeku kot Logos in pobožnost kot

posedovanje najvišjih vrednot. Tisti, ki so bili izobraženi v grško-rimski kulturi so se ob njenem zatonu ob pomoči apostolov ponovno iskali – v judovstvu. Prav ta postavitev judovskih načinov življenja in izrazov v pogansko odprtomiselnost je bila spodbujena s strani krščanskih misijonarjev, ki so odšli preko meja oznanjat mesijo. Brez te sinergije njihovo oznanjevanje ne bi bilo mogoče. [...] Ko je apostol govoril o mesiji Grkom in Rimljanom, je imel prednost, če se je tega zavedal ali ne, da je lahko govoril v njihovem lastnem jeziku in z njim lastnim konceptom. Iz svoje vere jim je lahko oznanjeval kot nekaj novega tisto, kar je že bilo moč najti v njihovem lastnem verskem okolju. [...] Karkoli je ponujal, je padlo pod vpliv grško-rimskih konceptov in podob, ki so tudi same potrebovale nove poudarke in posledično novo vsebino. Ljudstvo je torej postalo učitelj. To je bila na poseben način tudi usoda tako besede kot ideje rešenika. Jezusovi učenci so vedeli; Bog in le on sam je rešitelj. Vendar so uzrli pot v grško-rimski svet. Vzemimo v obzir napis iz leta 9 pr. n. št.: to je razglas mest iz Male Azije, da bodo prevzeli Julijanski koledar in da se bo leto pričelo z rojstnim dnem cesarja Avgusta. Naslavljajo ga z naslednjimi besedami: »Božja previdnost, ki določa vse v človeškem življenju [...] nam je podarila vzvišenega, ki je, zavljo odrešitve ljudi, ovenčan s popolnostjo; poslan je bil k nam in tistim za nami, kot odrešenik (Soter), ki bo končal vse vojne in uredil vse stvari [...] dan njegovega rojstva je prinesel svetu dobro novico (evangels), ki bo uresničena skozi njega.« (Baeck 1958,74–76)

3.6 Srednji vek

3.6.1 Islam

Sorazmerno malo judovske apologetične literature je namenjeno islamu. Kot pravi Majmonid, je muslimanski očitek, da so Judje posegli v Toro na način, da sedaj ta ne predstavlja več Božje besede, odvzela možnost tako dialoga kot uspešnega zagovora judovstva. Med judovstvom in islamom tako zaradi tega očitka ne obstaja več skupno polje, kjer bi Judje lahko predstavili svojo interpretacijo besedila. Islamsko razumevanje, da je Mohamedovo sporočilo enostavno zamenjalo oz. dokončno nasledilo judovstvo z novim zakonom, tudi brez elementa notranjega spora med religijama, pravzaprav odstrani vsako možnost oz. potrebo po apologetiki. Pojavljajo pa se polemični opisi in sklici na islam, s katerim judovstvo sistematično ne vzpostavi dialoga. Natančna kritika islama je vključena tudi v dizertacijo Simeona ben Zemah Durana *Keshet u-Magen* [Puščica in ščit, 14. st.] Avtor v njem razpravlja o odnosu do judovstva v Koranu in podaja kritiko povezanih muslimanskih legend, verskih principov in zapovedi; izpostavi notranja nasprotja v Koranu, njegovo ignoranco počel naravnih znanosti in filozofske doktrine duše, prav tako pa se pritožuje nad bizarnim in obskurnim slogom pisanja. (American-Israeli Cooperative Ent., 1998)

Odnos islama in krščanstva do judovstva polemizira avtor Yehezkel Kaufmann v knjigi *Christianity and Judaism; Two Covenants* [Krščanstvo in judovstvo: dve zavezi], kjer že v začetku izpostavi izhodiščno polemično razhajanje. Sama formulacija vprašanja, »zakaj so Judje zavrnili Jezusa?« je namreč napačna in ne odpira poti za dialog in odkrivanje resničnega judovskega stališča. »Nenavaden fenomen namreč ni judovsko zavračanje Jezusa, temveč pogansko sprejemanje Jezusa in Mohameda. Usoda Jezusa (in Mohameda) ni bila v ničemer drugačna od usode mnogih drugih prerokov, vidcev in odrešenikov v Izraelu ter med drugimi ljudmi in jeziki. Zavrnitve niso problematične. Jezus je v času svojega delovanja pritegnil populacijo ljudi, ki je verjela, da je obljubljeni mesija. Judje so slišali njegove prilike in odgovore ter bili priče njegovim čudežem; in mnogi so verjeli. Ko je na oslu prihajal v Jeruzalem, so vzklikali

hozana in ko je bil križan so obupavali. Podobni dogodki so se zgodili tako pred kot za Jezusom. Po njegovem križanju so njegovi zanesenjaški sledilci nadaljevali z vero vanj, kot se je to zgodilo z drugimi mesijami. A za narod kot celoto je bil zgolj še eden lažni mesija. Izraelova zavrnitev Jezusa torej implicira zgolj to, da je vera v križanega lahko le vera določene sekte, ene izmed mnogih. [...] To, da Judje kot celota niso sprejeli Jezusa, ni presenetljivo. Vera v Jezusa se je širila počasi in bila je od samega začetka predmet posmeha. Problem ni to, zakaj judovstvo ne verjame, temveč zakaj sta bila Jezus in Mohamed sprejeta med pogani – zakaj sta postala kaj več kot zgolj voditelja dveh sekt. [...] V Izraelu bi bila le del dolge verige preroštev, ki se vleče že iz starodavnosti, nadaljevanje prav tako starodavne tradicije ali morda največ prinašalca reform; novih zapovedi v dani religiji. Mohamedova misija je bila, po njegovih besedah, uničiti malikovanje. V Izraelu je bilo malikovanje že davno odstranjeno; Mohamed bi lahko bil prerok, še en prerok – nič več. In če bi ves Izrael verjel, da je Jezus Mesija, to še ne bi prineslo revolucionarne spremembe v judovski religiji.« (Kaufmann 1988, 35–37)

Jezus in Mohamed sta svoje poslanstvo izpolnila med pogani, ki so še malikovali. Ravno zato pa ju moramo opazovati v kontekstu poganstva in ne judovstva, da bi lahko dojeli razsežnost njunega poslanstva, ki pa je povezano z judovskim. V judovski polemiki lahko opazimo premik v pristopu k verskemu dialogu, ki pa zopet vključuje poudarek na Izraelovem poslanstvu narodom in ne sprejemanju določenega mesije ali preroka.

3.6.2. Srednji vek in polemika s krščanstvom

Klemen Jelinčič Boeta pripisuje izvor antisemitizma srednjeveški interpretaciji apologetičnih del, osredotočeni na upravičenju križarskih pohodov. »Ena od oblik antijudaizma, ki se kasneje v različnih preoblikah pojavlja ves srednji vek, pride do izraza v besedilih Origena iz Cezareje kot zagovor proti napadam na krščanstvo s strani poznega neoplatonskega helenizma. Celsus je v napadu na krščanstvo obnovil vse

obtožbe egiptovskega svečenika Apiona, ki jih je ovrigel že Jožef Flavij in v katerih so Judje obtoženi žrtvovanja satanu in uporabe magije. Origen ni zavrnil teh obtožb, temveč jih je prenesel na prednike sodobnih Judov, ki naj bi še vedno žrtvovali satanu in se ukvarjali z magijo, medtem ko so potomci tistih Judov, proti katerim te obtožbe niso veljale, danes kristjani. Judje so postali dejanski storilci slabih del in so s tem ogrožali trajnost krščanske vere.« (Jelinčič Boeta 2009, 137)

Tudi nastrojenost rabinskega judovstva proti kristjanom je »naraščala skupaj z rastočo Cerkvijo, ki je ogrožala obstoj samega judovstva.« (Flannery 1965, 32) Od četrtega stoletja sta v judovstvu opazna dva tokova – prvi, ki bi ga bilo mogoče označiti kot apologetsko-teološkega, katerega so vpeljali akademiki in rabini ter drugi, popularno-polemični, ki je bil del ljudske kulture in za katerim ni stala nikakršna akademska avtoriteta. Med njimi so *Sefer Ha Nizahon* [Knjiga zmage] okoli leta 1400 avtorja Yom Tob Lipmann Mulhausena, *Hizuk Emuna* [Utrjevanje vere, 1593] Isaaka Trokija, in apokrifno delo *Toledot Ješu*, [Jezusovi rodovi], ki so ga nešteto krat uporabili kot dokaz judovske nečlovečnosti do kristjanov in ostalih nejudov. (de Corneille 1966, 139) *Toledot Ješu* je delo judovske folklore, škandalozna pripoved o Jezusovem življenju, njenim virom lahko sledimo v četrto stoletje, zapisana pa je bila okoli desetega stoletja. Čeprav je delo uživalo popularnost med Judi v srednjem veku, je bilo s strani uradnega in akademskega judovstva popolnoma spregledano, saj razen določenega spogledovanja z ustno tradicijo, ni imela prave povezave z rabinskim judovstvom. Navzlic temu je delo zaslovelo med antisemiti kot prikaz bogokletne narave Sinagoge. (Flannery 1965, 283)

Dvanajsto in trinajsto stoletje sta prinesla množico protikrščanskih polemičnih del, ki so bile bolj kot napadu na drugo vero namenjena ublažitvi judovskih občutij ob krščanskem pritisku na skupnost, ki se je izražala tudi v obliki protijudovskih pridig v sinagogah, namenjenih spreobrnitvi v krščanstvo. Judje namreč niso bili v družbenem položaju, ki bi jim omogočal kakršnokoli maščevanje ali povračilo nad zatiralci, zato so se kot skupnost zatekli k obrambnemu mehanizmu zapisane in govorjene besede. Dialog med krščansko in judovsko skupnostjo na teološki ravni v srednjem veku ni bil mogoč – tako zaradi družbenega položaja kot dojemanja resničnosti, posameznika in ostalih predpogojev, ki jih je postavila v ospredje šele razsvetljenska misel. Soočenja, bodisi ustna ali pisna, so bila sovražne narave, ki jim je

v kompleksnosti družbe srednjega veka težko pripisati zgolj obrambni ali izzivajoč namen. Za začetek dialoga med judovstvom in krščanstvom potrebujemo tako fizično svobodo kot psihološki občutek varnosti, kjer Judje brez strahu pred povračilnimi ukrepi nad celotnim narodom spregovorijo in kristjani, ki spoznajo, da živijo v večreligijski družbi, začnejo pozorno poslušati tiste, ki z njimi ne delijo istih verskih prepričanj. (de Corneille 1966, 140)

3.7 Moderna doba

Evropsko judovsko razsvetljenstvo 17. in 18. stoletja je prineslo zблиževanje judovske skupnosti s sekularnim in s tem tudi krščanskim svetom. Skupnosti so bile majhne, razpršene in osnovane na nestabilni zaščiti vladarja, kar je velikokrat pomenilo zgolj zaščito premožnejših in občasne izgone pobožnejših judovskih družin. Vpliv Cerkve se je sicer manjšal, a se je zaradi vpliva sekularizma začela spreminjati tudi judovska skupnost. Rodilo se je judovsko razsvetljenstvo ali haskala. Emancipacija Judov je prinesla tudi kulturno in nacionalno asimilacijo, reformistično in konservativno gibanje ter sionistične težnje po ustanovitvi lastne skupne judovske države kot odgovor na moderni antisemitizem v modernih evropskih državah. (Boeta 2009, 244–247)

Glavni judovski mislec in predstavnik judovskega razsvetljenjskega gibanja je bil Moses Mendelsohn. Njegova polemična misel se razvije ob primerjavi krščanstva, islama in judovstva preko teofanije¹⁸, božjega razodetja na gori Sinaj.

»Judovstvo je razodeta ustava in ne razodeta religija.« (Kaufmann 1988, 33)

Bog ljudem ni razodel »večnih resnic« preko znamenj in čudežev, ampak jim jih je položil v dušo. Ni bilo potrebe po razodetju teh resnic, te »religije človeštva« na Sinaju, saj jih je človek lahko z logičnimi dokazi dosegel sam. »Postava predana Izraelu na Sinaju vsebuje poleg spekulativnih resnic tudi druge elemente, ki so bili potrjeni preko znamenj, glasov in groma. To, skupaj z v človeka vdanim čutom za religijo, sestavlja Toro zgodovinske resnice,

¹⁸ Razodetje, manifestacija Izraelovega Boga ljudstvu na Sinaju (preko oblakov, groma, glasu ...)

stvarjenja, patriarhov, naroda Izraela, ki je potrebovala potrditev skozi znamenja in čudeže in posebej skozi položaje in posvečenja. Ta potrditev prihaja samostojno, javno in na enkratni čudežni način od Boga in je zato vgrajena v Izraelsko ljudstvo in vse njegove generacije. Izrael je tako lahko osvobojen zaveze Tore le, če bi vrhovni Zakonodajalec ponovno razodel svoj zakon s tem istim glasom, z identično publiciteto in izgovorjavo ter brez kančka dvoma ali odstopanja od dogodka, ko je Izrael prvič prejel Postavo. Samo nova teofanija na Sinaju lahko odstrani Izraelovo zavezo sklenjeno na Sinaju. Do tistega dne mora Izrael nositi svoj božji jarem.« (Kaufmann 1988,34)

Opaziti je moč, da se Mendelshsohnova apologetika že močno naslanja na razumske koncepte in razsvetljensko razumevanje človeka kot razumskega bitja, ki ga vodi logika in moč argumenta pred občutjem vere.

Evropsko emancipirano judovstvo 19. stoletja je doživelo hitro in učinkovito asimilacijo, celo v takšni meri, da jih je emancipacija prehitro odtujila od njihovega praktičnega verskega izročila in jim s tem ni dovoljevala neposrednega dostopa do virov svojega izročila. »Evropski Judje so sicer poznali evropsko kulturo, pa vendar se je izkazalo, da niso pripravljene na popolno potopitev vanjo. Tako so se tudi sami Judje začeli z zanimanjem ozirati po svojih sosedih, kristjanih. Z ugotavljanjem kdo so kristjani, bi se morda lahko vsaj zjasnilo, kdo Judje niso. Tako se, od Mendelshsona naprej, pojavlja kontinuirana dialektika med judovstvom in krščanstvom, kjer se prvega določa skozi jezik drugega in obratno. Pristop je tipološki in ob pregledu nekaterih avtorjev 19. st. hitro ugotovimo, da je tudi prevladujoč; tako Saul Ascher (1767–1822), Samuel Hirsch (1815–1899) in Solomon Formstecher (1808–1889) vidijo judovstvo kot religijo, ki uči človeka njegove svobode in posledično sposobnosti, da se osvobodi greha. Francoza Joseph Salvador (1796-1873) in Elie Benamosegh (1823-1900) nasprotujeta krščanski potezi ne-pripadanja svetu tako, da označita judovstvo kot religijo, ki povezuje oba svetova; zdajšnjega in prihodnjega. Abraham Geiger (1810–1874) pa vidi odnos med judovstvom in krščanstvom kot ponovno uprizoritev konflikta med farizeji in saduceji. Največji spodrseljaj vseh judovskih poskusov analize je, da v njih ni moč najti nikakršne prave vsebine judovstva. V njem vidijo arhaične podobe družbene pogodbe in idej francoske revolucije (Salvador); nekateri spet principe nemškega idealizma; specifična judovska praksa pa je potisnjena ob stran, Samuel Hirsch pa celo

predlaga, da se judovska praksa ohranja zaradi zgodovinske in ne teološke vrednosti. Predstavnik reformnega judovskega gibanja Formstecher vidi judovsko obredje celo kot oviro za končno združenje vsega človeštva.« (Talmage 1975, 242)

Polemično stališče skozi prizmo zgodovine modernega judovstva predstavlja Baeckov esej *Romantische Religion* [Romantična religija]. V njem namreč razvija misel o krščanstvu kot romantični religiji na matrici nemške romantike 18. in 19. st., posebno Schlegla, ki pravi, da je romantično delo tisto, ki obravnava čustveno snov skozi fantastično obliko (romantično torej zaznamuje pretirano doživljanje, ki išče obliko odličnosti) (Baeck 1958, 189). Baeck je kritično obravnaval svoje predhodnike in skozi Pavlovo teologijo namreč razpoznavna sinkretizem med antično romantično kulturo. Ta je združevala poganska ljudstva in njihove odrešenjske mite z judovsko tradicijo. V njo je Pavel prenesel kozmopolitanski duh poganskih pričakovanj ter jih apliciral tako na postavo kot na Jezusovo osebo. Baeck opazuje tudi nadaljnje implikacije vpeljave tega romantičnega hermenevtičnega prijema v krščanstvo, na primer obravnava in pomen zgodovine, človeškega delovanja in kulture, kjer na pomenljiv način predstavi tudi pogled na notranje napetosti v Cerkvi od reformacije naprej. Cerkev nato po njegovih besedah, ne najde več stabilnosti v razodetju, ki je zmes med judovstvom in poganstvom, romantiko in klasiko. To privede do vedno novih interpretacij in prinaša vedno nove pristope h krščanstvu, ki pa se nikakor ne uspejo izogniti bodisi vnovičnemu približevanju judovstvu bodisi popolni odtujitvi od stvarnega sveta, kar je glavna posledica romanticizma. (Baeck, 1953, 190–220)

Oblikovanje romantične religije krščanstva opiše takole: »Kar so razglašali (kulti), je bilo v bistvu vedno enako. To je bila vera v nebeško bitje, ki se je učlovečilo, umrlo in nato vstalo in čigar božansko življenje so lahko z njim delili tudi smrtniki preko mističnih obredov. Vera v milostno moč, ki vstopa v posameznika od zgoraj, skozi zakrament in ga odrešuje spon zemeljske krivde in smrti, da bi ga prebudila v novo življenje, ki bi pomenilo večni obstoj in blaženost. Želja tega časa je bila več kot pripravljena potopiti se v koncepte vstajenja, preko instrumentov milosti in posvetitev; celo iskala jo je povsod. Iz vseh dežel so misteriji prihajali skupaj in eden v drugega v valovih. Od Evfrata do Atlantskega oceana je Rimski imperij postal mešanica ljudi spojenih v kulturno skupnost. Tako kot njihove stare države so tudi stara poganska verovanja izgubila svoje meje in

končnosti. Kozmopolitansko upanje je zajelo vse in jih združevalo. Pot za novo religijo brez meja je bila pripravljena. V širnem imperiju je lahko postala svetovna religija in svetovna filozofija. Karkoli je človeško bitje iskalo, vse je obljubljala vsem – misterij in znanje, ekstazo in vizijo, živo izkušnjo in večnost. Bila je vse in zavzela je mesto vsemu ter posledično premagala vse. Veliki romantični val je pometel skozi Rimski imperij in antični svet se je utopil v njem. Prav tako kot stara naivna poezija bogov je v sentimentalnem mitu spokorjenega odrešenika izginila tudi klasičnost, skupaj s svojimi zakoni in vztrajnostjo in pustila mesto zgolj občutku vere, ki je bila sama sebi zadosti. Kar poimenujemo zmagovitost krščanstva, je v resnici bila zmagovitost romanticizma. Preden je krščanstvo ubralo svojo pot, je tisto, skozi kar je končno krščanstvo tudi postalo krščanstvo – ali če se izrazimo drugače, kar je v njem ne-judovskega, je že postalo dovolj močno, da bi to lahko poimenovali svetovna religija - nova pobožnost, ki združuje narode. Mož katerega ime je povezano s to zmago, Pavel, je bil kot vsi romantiki – ne toliko ustvarjalec zamisli kot povezovalc idej. Genij videnja in vzpostavitve teh povezav je bil v njem samem. En dosežek mu lahko pripišemo – in ta ednini dosežek ima svetovno-zgodovinski pomen nečesa izjemno velikanskega – da je ponesel žive judovske ideje v misterije, ki so že v tistem času zapovedovale zavezo in zvestobo vseh narodov. Znal je spojiti magijo univerzalnih misterijev s tradicijo razodetja v skrivnost zavite judovske modrosti. Tako je torej dal antičnemu romanticizmu novo in večvredno moč – moč vzeto iz judovstva. To mešanico, ki jo je sestavil, je sprejel umirajoči svet Rimskega imperija.« (Baeck 1958, 197–199)

Judovski misleci na prelomu tisočletij iščejo tako pomen in izraz svoje lastne vere kot se tudi poskušajo opredeliti do krščanstva in družbe, ki jih obdaja. Opaziti je tudi moč, da se v svojih interpretacijah ne naslanjajo več toliko na Toro in teološke resnice in izročila, temveč že iščejo širše, filozofske in zgodovinske hermenevtike. To povzroča tudi polemike znotraj judovstva, ki že po naravi, kot smo videli, ni monolitno. Tako je filozof in bal tešuva¹⁹ Franc Rosenzweig komentiral Baeckovo delo *The Essence of Judaism*; v njem da je: »[...] našel več esence kot judovstva.« (Talmage 1975, 292)

¹⁹ Bal tešuva je izraz za Juda iz sekularne družine, ki se v življenju sam odloči in vrne k (običajno ortodoksni) judovski verski praksi.

3.8 Sodobnost argumenta in akademska polemika

Zgodovinski pregled različnih tem v judovski apologetiki, skupaj z izzivi, ki jih je judovska skupnost vseskozi doživljala, je nujno potreben za izoblikovanje meril, po katerih lahko določenega avtorja uvrstimo med apologete. Sama zvrst apologije je namreč v antiki naslovljena in oblikovana prav za specifičen namen in se tako tudi uporablja. V množici literarnih zvrsti, ki se pojavljajo danes, pa je določitev, kateri avtor je znatno doprinesel k izoblikovanju judovske identitete, nekoliko kompleksnejša. Vsekakor moramo iskati ponavljajoče se dejavnike pri različnih avtorjih; (hotenega) vpliva na judovsko identiteto in njeno krepitev, vzpostavljanje namernega dialoga s krščanskimi in drugimi verskimi resnicami, v kolikor je to pomembno za judovsko identiteto in obstoj ter odgovarjanje na izzive konkretnega časovnega obdobja za judovstvo. Razpoznavanje takšnih avtorjev pa se izkaže za še posebej težavno znotraj sodobnosti, ki kot takšna morda še ni v celoti doživela družbenega odmeva. V celoti tudi vstopamo na območje medverskega dialoga, ki ni le ekumenska poklicanost Rimskokatoliške cerkve, temveč tudi ena izmed rešitev bivanjskih vprašanj sekularne družbe, ki teži k sobivanju več različnih kultur in religij v nasprotju postmodernega kulturnega marksizma in dekonstrukcije personalizma. V prejšnjem poglavju nam je diahroni pristop omogočil opazovanje zgodovinsko ponavljajočih se tem v judovski apologetiki in polemiki. Kot smo že ugotovili, sta literarni zvrsti, ki ju obravnavamo, v svojem bistvu identitarni in služita v vseh svojih oblikah, od akademskih del do propagandnih pamfletov, interesu določene skupnosti utemeljiti, zavarovati, utrditi in skoraj vedno tudi razširiti razumevanje svoje identitete. Ker torej težje razpoznavamo literarno zvrst samo po sebi ali njenemu zgodovinskemu odmevu, zmoremo delo samo opazovati skozi njegove implikacije za judovstvo v sodobnem svetu kot tako. V zadnjem delu naloge se približujemo obdobju, ki ga v naslovu opredeljujemo z besedo »sodobno«. Sodobnost je večplasten pojem, ki v sebi nosi tako konkretno sočasnost dogodkov oz. dogajanja, kot tudi nadčasovno pomensko porajanje (bodisi motivov, sloga, tematike – v umetnostni zgodovini pa tudi argumentov), ki človeško delo pelje v avantgardo, pogosto skozi dialektični ali kritični pristop do predhodnega obdobja.

Vendar se na področju dialoga med judovstvom in krščanstvom – kot tudi svetom nasploh, srečamo z dvema perspektivama časa, ki nista vedno združljivi, morda pa predstavljata celo ključni problem. Namreč, če povzamemo filozofijo judovstva Franza Rosenzweiga, ki ga bomo kot apologeta obravnavali v nadaljevanju, judovstvo Tora odločno razlikuje od narodov v pojmovanju časa, sočasnosti in sodobnosti. Rosenzweigove misli o judovstvu v delu *Der Stern der Erlösung* [Zvezda odrešenja] se osredotočajo na ideje večnosti, svetosti in odrešenja. Večno življenje je bilo vsajeno v Izraelovo sredo z razodetjem na Sinaju. Pomen te večnosti pa ni v neprekinjenem trajanju v času, temveč je večnost ujeta v »sedaj«; med utrjeno preteklostjo in nespremenljivo prihodnostjo. Kako je to moč razumeti? Spremembe so ključne za vitalnost življenja naroda. Vitalnost je potiskanje vsakega dne v preteklost in s tem ustvarjanje prostora za naslednji dan in tako naprej ad infinitum²⁰. Narodi živijo v teh spremembah, ki najdejo svoj izraz v običajih in pravu. Običaji rastejo iz preteklosti, medtem ko se pravo tvori v sedanjosti za izboljševanje prihodnosti. »Narodi živijo v revolucijah, v katerih pravo vedno znova slači kožo...« (Berkovits 1975, 55) Vendar ne v Izraelu. Tora, ki je tako učenje kot zakon obenem, je večna in sveta. Posameznik jo lahko zapusti, se ji odreče, vendar je ne more spremeniti. Kar pri drugih narodih odreja delitev časa na preteklost in prihodnost, običaji in pravo, je pri Judih večna Tora, ki utrjuje preteklost in prihodnost. Čas tako postane nespremenljiva sedanjost. Jud živi v večnem 'sedaj', in njegov zgodovinski spomin se ne nanaša na točno določeno točko v preteklosti. Vsako preteklo leto je v enakem razmerju do sedanjosti, kar se posebej močno doživlja ob judovskih praznikih. Tako Jud ob vsakem praznovanju Pashe pritrди temu pojmovanju časa: »Vsak rod se mora ozreti nase, kot da je resnično bil udeležen v izhodu iz Egipta.« (Berkovits 1975, 56) Kar je izrečeno o izhodu iz Egipta, velja za vsak drug dogodek v judovski zgodovini. Vsak je enako blizu živečemu trenutku. To ustvarja obliko sodobnosti med generacijami Judov, ki so tako druga z drugo sočasne. Živeti skupaj v nespremenljivem sedaj (ki ga omogoča Tora) je vez med generacijami. »Skozi to vez postane ljudstvo večno ljudstvo, kajti ko se gledata ded in vnuk, zreta drug v drugem tako zadnje potomstvo kot tudi prvega prednika.« (Berkovits 1975, 62) Večni zakon Tore tako dela sedanjost večno, tako pa je le-ta odstranjena iz teka časa na

²⁰ Lat. Do neskončnosti.

zemlji. Tora povzdiguje Izrael izven časa in izven zgodovine. Bog je s tem, ko je Izraelu dal svoj zakon, povzdignil Jude iz dimenzije zgodovine, v kateri živijo narodi. Živeti izven časa, nad časom in v večnem sedaj je bistvo posvečenega življenja Juda, brezčasnost je svetost. S tem pa avtor tudi že implicira, da je Božje ljudstvo že doseglo konec, svoj cilj. Je nad časom, ker je dokončano in izpolnjeno in živi v stanju odrešenja. (Berkovits 1975, 91-92)

Judovstvo je v desetletju pred in po drugi svetovni vojni doživel razpad civilizacije, ki jo v določenih okoliščinah že lahko imenujemo za judovsko-germansko. Judje so namreč v Nemčiji v času pred vzponom antisemitskih politik Tretjega rajha predstavljali pomemben del intelektualne in akademske sfere družbenega življenja. Mnogi izmed njih so emigrirali v ZDA ali Izrael, veliko jih je že pred vojno sodelovalo v sionističnem gibanju. Tako velik del intelektualnega, pa tudi rabinskega judovstva 20. st. predstavljajo nemški Judje, katerih del je aktivno sodeloval pri ustanovitvi Izraela.

3.8.1 Pisma Rosenzweig - Rosenstock

Eugen Rosenstock-Huessy in Franz Rosenzweig sta med prvo svetovno vojno začela polemično korespondenco, v kateri sta zagovarjala vsak svoje versko in izkustveno, pa tudi filozofsko stališče. Njuno dopisovanje še danes predstavlja pomembno srečanje na območju medverskega dialoga, posebej zato, ker sta bila oba priznana filozofa, prijatelja in Juda iz sekulariziranih družin. Rosenstock se je v svojih poznih najstniških letih odločil za spreobnitev v krščanstvo, Rosenzweig pa se je, preden bi bil skoraj sledil svojemu tesnemu prijatelju v krščansko vero, odločil najprej poskušati prakticirati judovstvo. Ob obisku sinagoge je doživel mistično izkušnjo, od takrat pa ni več razmišljal o spreobrnitvi v krščanstvo. Med majem in decembrom 1916 sta si med služenjem v nemški vojski med prvo svetovno vojno izmenjala enaindvajset pisem o globokih razlogih za svojo vero in o stanju, v katerem se je in se še bo znašlo judovstvo.

Rosenstock v svojem pismu poudari tradicionalni krščanski argument o odrešenju po Jezusu Kristusu, ki ukinja zakone Postave. Judovstvu očita inherentno lastnost samo-opravičenja in apatije, medtem ko sam v krščanstvu doživlja pravo dinamičnost človeškega občutja in avtentično duhovnost. Judovstvo izkazuje arogantnost v svoji prepričanosti v poreklo in domnevno kontinuiteto judovske zgodovine. Ponovi tudi zgodovinski, celo novozavezni očitek, da so Judje križali tistega, ki je prišel izpolnit božjo obljubo o prihodu vseh narodov v Jeruzalem. Rosenstock poudari lastnost krščanske vere, ki da osvobaja posameznika družinskih vezi in narodnih omejitev, medtem ko današnji Judje živijo nejudovska življenja, tako kot današnji kristjani živijo nekrščanska življenja, pa vendar med idealom in njegovo uresničitvijo ne doživljajo takšne diskrepance, saj to vidijo kot del križa, ki so ga pripravljene nositi. Kje torej, je smisel Juda, ki živi nejudovsko življenje, misli na nejudovski način, kako utemeljiti bivanje Juda, brez templja in brez postave, ki se ne poroči pri polnoletnosti, ki se ne izogne vojaški dolžnosti, itd. Sprašuje se, kje je ostanek metafizičnega smisla abrahamovih otrok. Na koncu primerja žrtvovanje Izaka z novozavezno žrtvijo, kjer se žrtvuje tisti, ki resnično izpolnjuje zavezo. S tem argumentom dokončno zanika judovstvu kakršno koli legitimnost v času po Kristusu in sinagogi celo očita ponos samega Luciferja, saj da že dva tisoč let trdi, da nekaj ima, ravno zato, ker nima popolnoma ničesar. Rosenstock v tem dopisovanju meni, da je judovstvo v obdobju svoje dokončne in slepe senilnosti: »Vem, da bo Judeja preživela vse narode, pa vendar nimate nobene kapacitete za teologijo, za iskanje resnice ali za lepoto. Ne smete si izdelovati nobenih podob. Za to ceno bo večni Jud lahko živel- ker se trmasto oklepa življenja, ki mu je bilo zagotovljeno. Pa vendar je preklet in živi od znoja svojih obrvi, vzema in daje posojila. Jud umre brez očetnjave in brez poslanstva. Živi, ker se njegovo življenje ne približa obrobam življenja, v himeričnem²¹ odsevu resničnosti [...], obstoj Judeje je odvisen od uspeha posameznega Juda in števila njegovih otrok. Jud je paragraf v postavi, c'est tout²². Prav lahko tudi verjamete, da imate svojo ladjo, pa vendar ne poznate morja, niti malo, drugače ne bi tako govorili, vi, ki niste bili nikoli brodolomci. Ne veste, da je svet poln gibanja in sprememb; kristjan pravi, da je noč in je dan, pa vendar ste vi toliko pod vplivom

²¹ Izpeljanka iz mitološkega bitja himere, pomeni domišljjski, fantazijski, označuje nekaj, na kar upaš, pa je skoraj nemogoče, da se uresniči.

²² Fr. To je vse.

lune, da mislite, da je nočni pogled vse, kar obstaja. Medlo nočno luč imate za vzvišeni koncept – noč. Po njej se ravnajo vaši dnevi in noči.« (Rosenzweig 1935, 682) Emancipacija Judov je zanj znanilec samouničenja Evrope, jasno tudi nasprotuje sionizmu, dvomi tudi o metafizičnem uspehu obujanje hebrejščine kot jezika, za kar so se v kasnejših letih trudili prav Franz Rosenzweig. Martin Buber in Gershom Scholem.

Franz Rosenzweig se odzove predvsem z obsodbo antisemitizma, a hkrati razume, zakaj je Cerkev prisiljena v vztrajanje pri dogmi judovske "trmoglavosti" pri zavračanju Jezusa kot Mesije.

»Prav dobro veš, tako kot jaz, da so vse realistične razlage tega sovraštva samo modni dodatki, ki skrivajo edini pravi metafizični razlog, ki je, metafizično formulirano, da zavračamo sodelovanje v fikciji krščanske dogme, ki je doživela sprejetje in potrditev v svetu, ki je, čeprav realen, fiktiven (*fiat veritas, pereat realitas*²³ – ti Bog, si resnica). Oziroma, če se izrazim v razsvetljenski maniri (po Goetheju v *Wilhelm Meister*), da zanikamo temelje sedanjosti in njene kulture (in *fiat regnum Dei, pereat mundus*,²⁴ vi mi boste kraljestvo duhovnikov in svet narod); ali pa v nerazsvetljenski maniri; križali smo Jezusa in verjemi mi, zopet ga bomo križali ob katerem koli času, samo mi na tem celem svetu (*fiat nomen Dei Unius, pereat homo*²⁵, ker, komu me hočete primerjati, da bi mi bil enak?).« (Rosenzweig 1935, 670–761)

Rosenzweig se strinja, da obstaja kontrast med žrtvovanjem Izaka in Jezusa, vendar se ta razlikujeta v pomenu. Abraham ni žrtvoval le otroka, temveč edinega sina, sina iz obljube, Bogu te obljube. »Ne beremo teh vrstic na najbolj svete dni brez razloga. To je prototipna žrtev, ne individualnosti posameznika (Golgota), temveč ljudstva po obstoja sina in vseh bodočih sinov. Abraham je kot žrtev ponudil vse, kar bi lahko bil, Jezus pa vse, kar je bil.« (Rosenzweig 1935, 689)

Upravičuje judovsko udejstvovanje v narodih, ki jih obkrožajo, asimilacijo in pomanjkanje identitete.

»Počnite kar želite, ne morete se nas znebiti. Živimo naprej, večni Judje, iz občutka dolžnosti

²³ Lat. Resnica se pojavi, resničnost izgine

²⁴ Lat. [ko se] pojavi božje kraljestvo, svet izgine.

²⁵ Lat. Pojavitev imena enega Boga, izginotje človeka.

življenja in ne iz lakote po njem. [...] Poleg tega življenja, ki je amoralen v svojem najglobljem pomenu, obstaja tudi čisto judovsko življenje, ki je notranje, takšno, ki služi vsemu, kar potrebuje notranje delo, ne vneseno iz zunaj, za nekakšno ohranitev ljudstva in njegovega obstoja. Tej notranji razsežnosti pripada judovska voditeljska aktivnost, tukaj je judovska teologija, tukaj umetnost sinagoge (torej tudi lepota). Kolikor že ti fenomeni v sebi prinašajo tujega, si judovstvo ne more pomagati, da jih ne asimilira. To počne tudi brez takšnega namena... Celó do razsežnosti, v kateri Jud sodeluje v življenju drugih narodov vendar ne v obsegu, ki si ga določi sam, temveč mu jih diktirajo drugi. [...] Jud se lahko odreče vsemu, razen nad enim: upanjem samim; pred Božjim prestolom Juda - tako pravijo, vprašajo samo eno: si upal na odrešenje?» (Rosenzweig 1935, 691–693)

V tej goreči, polemični razpravi vidimo globoko razdeljeno dušo evropskega asimiliranega judovstva 20. st. Rosenstock zahteva polno judovsko življenje, z življenjem po Postavi, tako osebno kot v družini. Zdi se, da si je v svoji sekularni izkušnji judovstva za zgled vzel podobo vzhodnih, ortodoksnih judovskih skupin, ki so bile v Nemčiji osovražene, kar mu očita tudi Rosenzweig. Ta vztraja, da je v vsej polnosti Jud, tudi brez enoznačne prakse, njegovo poudarjanje notranje razsežnosti pa lahko razumemo tako kot poslednje upanje za identiteto asimiliranega nemškega judovstva kot močno izraženo mistično razsežnost v njegovi osebni verski izkušnji. (Jewish Virtual Library, 1998)

Korespondenco na splošno označuje ponavljanje motivov iz polemik 12. st, a je že jasno, kako velik vpliv imajo premiki 20. st. na judovstvo samo. Na horizontu sta namreč holokavst in ustanovitev lastne judovske države kot prelomni točki in gonilo judovstva na poti v 21. st. Franz Rosenzweig se je v svojem sicer kratkem življenju (umrl je leta 1929 v starosti 43 let), še vrnil v vlogo apologeta. V svojem delu *Der Stern der Erlösung*, ki ga je zaosnoval že med služenjem v prvi svetovni vojni, opazuje odnos med krščanstvom in judovstvom kot vzajemno komplementaren. Obema religijama tudi pripisuje enakovrednost oziroma enakopravnost, medtem ko si nobena izmed njiju ne more prisvojiti resnice, ki se razkriva šele ob koncu časov. Judovstvo je življenje, ki je bilo že v začetku pri Očetu, krščanstvo pa je pot, ki k Njemu vodi tiste, ki v začetku še niso bili z njim. To svojo tezo podkrepil z arhitektonsko skico odnosov z uporabo davidove zvezde (glej sliko v prilogi i), ki sklene judovstvo, na drugi strani pa vidi križ kot simbol poseganja navzven in navzgor. To podobo je nato v korespondenci s svojim bratrancem, pomembnim nemškim pastorjem judovskega

rodu, Hansom Ehrenbergom, ki je opazil, da se križ vseeno vrača v središče – Boga, branil tako; »Krščanstvo je priznalo Boga judovstva, vendar ne kot Boga, temveč kot Očeta Jezusa Kristusa. Krščanstvo se oprijema Jezusa, ker ve, da se Boga doseže le prek njega. Ravno dobri kristjan je tisti, ki vedno znova pozablja Boga pred obličjem Jezusa Kristusa.« Če že nobene vere ne moremo označiti kot resnične, zagovarja, da je krščanstvo manj resnično od judovstva. (Talmage 1973, 245)

3.8.2 Martin Buber

Martin Buber je s svojimi filozofskimi esejmi pravzaprav položil temelje pojma dialoga, ki so spoštovani tako v sekularni kot (na primer) katoliški filozofiji. Rojen je bil leta 1878 na Dunaju, ni bil vzgojen v verni judovski družini in je študiral filozofijo. Bližje judovstvu ga je privedlo sionistično nacionalistično judovsko gibanje 19. in 20. st., katerega ustanovitelj je bil Theodor Herzl. To je oblikovalo idejo in smernice za ustanovitev judovske države Izraela na območju Palestine. Buber je skozi celotno svoje delovanje, politične, filozofske, sociološke razprave in objave, pa tudi v dopisovanjih z velikimi osebnostmi 20. st.²⁶, vseskozi sledil temeljnim filozofsko-teološkim principom dialoga, ki jih je skozi relacijo jaz-ti razvil v delu z istim naslovom [Princip dialoga]. V spoštovanju teh principov je tudi zagovarjal bilateralno rešitev na območju Palestine in sobivanje judovskega in arabskega prebivalstva, brez dominance enega nad drugim, čeprav je to njegovo mnenje ostajalo nepriljubljeno v sionističnih krogih. V svojih kompleksnih delih je posegal tako na območje teologije kot njene družbene razsežnosti, teološke politologije, kjer razpravlja o aktualizaciji Izraela preko približevanja vladavini Svetega, preko interpretacije prerokov kot vodilnih posameznikov družbe in Mesije kot končnega razodevalca božjih poti in imena. (Stanford, 2014)

V apologetičnem in polemičnem smislu moramo njegovo teopolitično razmišljanje v delu, kot je *Zwei Glaubensweisen* [Dva tipa religije], brati v širšem okviru judovsko-germanske civilizacije in dogajanja celotne prve polovice 20. st, kjer je njegovo razmišljanje spodbudil

²⁶ Z Gandijem je naprimer razpravljal o konceptu ljudstva in pravice do ozemeljske suverenosti, o uporabi sile ipd.

Tretji rajh s pravnikom in teopolitičnim filozofom Carlom Schmittom na čelu. Prav osebnost in delo Carla Schmitta v politični filozofiji je sprožilo odziv judovskih mislecev v smeri politične teologije in filozofije, ki jo lahko obravnavamo kot apologetičen; prav tako pa je oblikovanje različnih stališč in političnih hermenevtik Tore in dela apostola Pavla sprožilo polemiko med njimi samimi. Politična teologija in razprave znotraj nje predstavlja pomemben prostor oblikovanja judovske identitete, ob spremljavi pomembnih dogodkov in gibanj prve polovice 20. st, ki so bili za judovstvo prelomni, saj so dinamike privedle do ustanovitve judovske države Izrael 14. 5. 1948.²⁷ Glavni teološki poudarek njegovega dela *Dva tipa religije* je v razlikovanju judovske in krščanske vere. Judovsko vero tako avtor vidi skozi hebrejsko besedo emuna, ki jo Jud doživlja kot popolnoma bivanjsko in ki raste iz kolektivne zavesti o razodevanju Boga konkretno Judom v zgodovini. Judovska emuna je torej pripadnost Božjemu ljudstvu, ki ga ne družijo ista vera, temveč kolektivno doživeta, zgodovinska izkušnja razodetja Boga na Sinaju. Na drugi strani izpostavlja krščansko vero kot ne-bivanjsko temveč dejansko; temelji na dejanju, ki mi kaže, da je nekaj resnično. Krščanstvo zanj torej ni osebni odnos, kakor se vera kaže v Judovstvu, temveč sledenje intelektualnemu redu. Izvzame Jezusa kot Juda, ki ostaja znotraj emune, problematizira pa gnostično naravnane Pavla, ki da je vnesel grški koncept pists, ki se sedaj v krščanstvu kaže kot drugačna vrsta vere od judovske. (Burns 1955, 323)

V zadnjem poglavju knjige pa preide iz teologije na področje političnega, torej teopolitičnega. Namreč, če je judovstvo vera naroda in krščanstvo vera spreobrnjenega posameznika (Grka), kakor ugotavlja, lahko »[...] vsaj v mislih pričakujemo, da obstaja tudi tukaj pot iz togega pavlinizma v drugačno obliko pists, v takšno, ki je bližja judovski emuni. Judovska vera in vera krščanstva sta si po naravi različni, vsaka v skladu s svojo človeškostjo in ostali bosta različni, dokler človeštvo ne bo zbrano iz »izgnanstva« religij v Božje kraljestvo. Vendar imata Izrael, hrepeneč po obnovi svoje vere skozi prerojenje posameznika ter krščanstvo, hrepeneče po obnovi svoje vere skozi prerojenje narodov, med seboj nekaj neizrečenega, pa tudi pomagata si lahko – kar pa je nekaj, kar bi v tem trenutku težko

²⁷ Priporočam branje članka

https://www.academia.edu/310322/The_Jerusalem_School_The_Theopolitical_Hour_Buber_Bergman-Taube_s_and_Geulah_Cohen

zasnovali.« (Buber 1951,170–174) S to mislijo tudi zaključí svoje razmišljanje o dveh vrstah religije.

3.8.3 Jacob Neusner

Z delom judovskega rabina in akademika Jacoba Neusnerja se pomaknemo globje v 20. in že v 21. st. Neusner je bil rojen leta 1933 v judovsko družino reformne smeri. Umrli je leta 2016 in je v svojem življenju objavil veliko knjig, člankov, monografij (preko devetsto). V svoji knjigi *Rabin se pogovarja z Jezusom*, ki je prevedena tudi v slovenščino in je doživela odmev tudi v delu Benedikta XVI. *Jezus iz Nazareta*, se postavi v vlogo Juda, ki posluša Jezusa. Knjiga je napisana odkrito in spoštljivo do obeh strani in s pronicljivim razmišljanjem poišče temeljni vzrok za konflikt med farizeji in Jezusom, ki se nadaljuje v sodobnost med judovstvom in krščanstvom.

»Če se vprašamo, zakaj gre v tem zoprnem sporu, se moramo spomniti dveh preprostih dejstev. Prvo je povezano s farizeji, drugo z Jezusom. Farizeji so ljudje, ki želijo, da bi bil Izrael svet. [...] Kaj pa Jezus ponuja namesto življenja v svetosti "kakor Bog"?« (Neusner 2013, 130) Neusner na tem mestu poudari Jezusov klic k spreobrnitvi zavoljo približujočega se nebeškega kraljestva.

»Med mnogimi pomembnimi Jezusovimi nauki imajo tisti o nebeškem kraljestvu prav posebno mesto. In povezujejo mnogo drugih – na primer tistega, ki se mi zdi tako brezkompromisen, da naj prodam vse kar imam, da bom lahko hodil za njim. Ta izrek je sam zase stal v osupljivem nasprotju z nauki Postave. Toda v povezavi z naukom o nebeškem kraljestvu, ki bo napočilo kmalu, sestavlja ta izrek, tako kot še mnogi drugi, del celovitega sporočila. Toda tega sporočila farizeji ne slišijo, ker imajo sami drugačno sporočilo. To pa se ne stika z Jezusovim naukom. Jezusovo sporočilo namreč govori o odpuščanju grehov, tukaj in zdaj, v pripravi na nebeško kraljestvo, ki bo prišlo v bližnji prihodnosti. Sporočilo farizejev pa govori o očiščevanju za življenje v svetosti tukaj in zdaj. Če bi moral izbirati – med Jezusom in farizeji -, bi spoštoval Jezusa, sledil pa bi farizejem. To delam celo še zdaj.

Zato sem napisal to knjigo. Kajti Postava je opredelila Izrael kot kraljestvo duhovnikov in svet narod. To je pot, ki so jo ubrali farizeji. Njihov Izrael je našel skupni imenovalec v skupnem, svetem načinu življenja, ki se zahteva od vseh Izraelcev – tako pravi Biblija.« (Neusner 2013, 131)

Neusner poudari, da v dialogu med Jezusom in farizeji nikoli ni prišlo do resničnega srečanja. Jezus je podajal nauk o nebeškem kraljestvu, ni pa polemiziral, kaj farizeji pravijo o tem, kaj se bo zgodilo pozneje. »Toda ko se oziramo nazaj, se sprašujemo, v kolikšni meri se je razprava med obema stranema sploh razvila. Kajti farizeji so bili skupina, ki jo je oblikoval svet način življenja Izraela in so govorili o posvečevanju. Jezus in njegovi učenci pa so bili skupina, ki se je posvečala vprašanjem greha in pokore v pripravah na bližajoči se prihod nebeškega kraljestva. Vsak je ostajal na svoji strani in razprava niti ni bila mogoča. Ko sem tisto popoldne hodil nazaj domov, se mi je začelo svitati, da so Jezus in farizeji – vključno z menoj – v resnici popolnoma različni ljudje, ki govorijo o popolnoma različnih stvareh različnim ljudem. Toda jasno se nobena skupina ni mogla izogniti priznavanju druge. [...] med njima nikoli ni prišlo do tvornega pogovora, kaj šele do argumentirane razprave, ampak je obstajalo samo nasprotovanje med ljudmi, ki nimajo ničesar skupnega in se zavzemajo vsak za svoj program, ki nimate nobene skupne točke. Tu pač ni podlage za razpravo.« (Neusner 2013, 131).

Avtor do podobnih sklepov prihaja tudi v svojem delu *Christianity and Judaism : A Myth of a common Tradition* [Krščanstvo in Judovstvo : Mit o skupnem izročilu]. Ker krščanstvo in judovstvo le navidezno delita simbole in izraze, ki pa prinašajo popolnoma drugačen pomen, veri pa druga drugi ne predstavljata niti ozadja niti kontinuitete²⁸, Neusner argument zaostri celo do te mere, da je zaradi popolnega nerazumevanja nemogoč tudi konflikt. To ponazori na primeru dogodka, ki ga opisuje Markov evangelij: »Prišli so v Jeruzalem: Stopil je v tempelj in začel izganjati tiste, ki so v templju prodajali in kupovali. Menjalcem denarja je prevrnil mize, prodajalcem golobov pa stole in ni pustil, da

²⁸ Glej str. 21

bi kdo kar koli nesel skozi tempelj. Učil je in jim rekel: »Ali ni pisano: Moja hiša naj se imenuje hiša molitve za vse narode, vi pa ste iz nje naredili razbojniško jamo. Ko so to slišali véliki duhovniki in pismouki, so iskali način, kako bi ga umorili. Bali pa so se ga, ker je vse ljudstvo strmelo nad njegovim naukom. Ko se je zvečerilo, je odhajal iz mesta.« (Mr 11, 15–19)

Neusner trdi, na podlagi dojetja pomembnosti menjalcev denarja za opravljanje tempeljske službe in posledično darovanja za odkupitev celotnega Izraela, bi bil Jezus ne samo nerazumljen, temveč dojet kot »zgolj norec«. (Neusner 1991, 98) »Nekateri so mnenja, da so vsi prisotni razumeli Jezusovo dejanje, vendar sam menim nasprotno. Vsakomur, ki je razumel koncept žgalne daritve, bi se zdelo dejanje prevračanja miz menjalcem denarja nedoumljivo in nerazumno. To dejanje namreč postavlja pod vprašaj enostavno dejstvo, da so dnevne daritve zapoved Boga dane Mojzesu v Tori in da so v službi odrešenja grehov naroda. Skladno s temi dejstvi, bi mize lahko prevrnili le nekdo, ki je zavrnil izrecno učenje Tore glede žgalnih daritev ali zato, ker ima dejanje tako negativno kot pozitivno sporočilo – nekdo, ki želi postaviti novo mizo.« (Neusner 1991, 101)

Judovstvo in krščanstvo sta nezmožna dialoga ne samo zaradi nesposobnosti razumevanja na simbolni in jezikovni ravni, temveč tudi zaradi pristopov v teologiji na obeh straneh, ki težita k definiciji drugega znotraj samega sebe. Neusner nato izpostavlja pomembnost oblikovanja teologije krščanstva znotraj judovstva in obratno; podvig, ki ga nismo še niti začeli, saj se je do sedaj izrekanje o drugem vedno izkazalo le kot nuja zaradi političnih in družbenih okoliščin. Teorije o drugem so rojevale tako skrajno ponižanje kot toleranco (v najboljšem primeru) v urejenih družbah, kot imenuje družbe do 20. st. V sodobnosti pa opaža izginotje klasičnih družbenih struktur, v katerih dosedanja teorija drugega, ki rojeva toleranco, ne zadošča več za umirjanje napetosti med »skladnim z mano« in »drugim«. (Neusner 1991, 107).

Tako Neusner predstavlja teološki, sociološki in filozofski napredek od klasične dinamike apologetike in polemike, ki smo jo kot rezultat družbenega konflikta opazovali skozi stoletja do moderne dobe. Smo v obdobju, kjer se na obzorju časa že slika obljuba o trajnem miru, a ga bomo lahko oblikovali le, če teologija uspe »oblikovati teorijo o »drugem« na način, da

ga lahko znotraj svoje vere spoštujem in prepoznavam drugemu legitimnost znotraj strukture moje lastne vere«. (1991,110)

Judovstvu in krščanstvu naniza nekaj očitkov in napotkov za ustvarjanje prostora, v katerem bi bilo mogoče tvorno srečanje. »Ker si delimo nekatera besedila, ki jih imamo za Božjo besedo, predvidevamo, da smo del skupne družine. Prav tako predvidevamo, da bi se morali biti zmožni sporazumevati in da ko govorimo, bomo razumljeni, ko poslušamo, bomo razumeli. Vendar temu v naših časih ni tako. Tukaj se soočamo z oblikovanjem dialoga med religijama judovstva in krščanstva, v katerem se pod površnim pogovorom skriva temeljno vzajemno nerazumevanje. Če mi dovolite povzeti prevladujočo teorijo tega dialoga, je ta takšna, da je bil Jezus Jud in torej, če želijo razumeti krščanstvo, se morajo kristjani najprej sprijazniti z judovstvom. Pomembne šole novozaveznih študij se osredotočajo le na identifikacijo izrekov zgodovinskega Jezusa in so izključile tiste, ki se jim zdijo nejudovski. Še pomembnejši krogi akademikov Nove zaveze se obračajo k judovskim virom kot glavnemu viru hermenevtike.« (118)

Če sledimo teologiji, ki ločuje med zgodovinskim Jezusom in Kristusom teologije, je razumevanje omogočeno zaradi dejstva, da je krščanstvo derivat judovstva po osebi zgodovinskega Jezusa. Če torej želimo razumeti krščanstvo, "olupimo" Kristusa vsega neavtentičnega (nezgodovinskega) in sežemo nazaj v jedro in srce, ki je Jezus, potem pravo krščanstvo tvori Jezusovo judovstvo. Jezus je bil velik judovski reformator; torej je krščanstvo vse, kar bi judovstvo lahko bilo oz. moralo biti.

Prav tako očita judovstvu nezmožnost tvoriti uporabno teologijo krščanstva. Kot edini omembe vredni poskus navede Rosenzweigov postulat dvojne zaveze; krščanstvo za narode, judovstvo za sveti Izrael. V splošnem pa da judovstvo obravnava krščanstvo kot hčerinsko religijo in s pokroviteljskim pristopom in priznava za dialoga vredno le osebo zgodovinskega Jezusa in ne teološkega Kristusa.

»Apologetična trditev modernega in sodobnega judovstva sloni na argumentu, da judovstvo pozna pravi, zgodovinski pomen besedil starodavnega Izraela in da je samoumevno, da krščanstvo tega ne more poznati. Ker si ne nihče ne more predstavljati, da je Izaija imel v

mislih Devico Marijo kot mladenko, ki bo spočela; ali Jezusa Kristusa kot trpečega služabnika; torej, ker preroki niso prerokovali Jezusa (apologetični in akademski krogi v judovstvu ohranjajo videz, da je to nemogoče), le judovstvo posreduje avtentično vero Izraela.« (119)

Krščanstvu svetuje, da naj se ugleda v luči novosti, kakor so Cerkev zrla njeni očetje, kot popolno novo stvarjenje od Adama naprej in ne kot podrejeno religijo judovskega nasledstva. In ko se bo judovstvo dojelo na način, kot so ga videli modreci ustne Tore – kot izjavo Božjega zakona za vso človeštvo, šele takrat bo dialog zares možen. (119)

3.9 Sodobni izzivi judovstva in popularna polemika

Poleg intelektualne polemike pa že vseskozi srečujemo tudi vrsto polemike, ki sicer ni tako prefinjena, krepí pa judovsko skupnost od znotraj in ima na poseben način celo močnejši vpliv na dogodke kot slednja. Omenili smo že apokrifno delo o Jezusovem življenju *Toledot Yeshu*, ki je judovskemu ljudstvu nudilo čustveni ventil ob pritiskih krščanskega misijona. Popularna polemika danes predstavlja skupnost judovskih rabinov, ki skladno z duhom in zahtevami časa uporabljajo informacijsko tehnologijo in didaktične oblike literature, da bi dosegli mlade in v veri nepodučene Jude, preden jih od tradicije odvrnejo evangelisti.

Za utemeljitev teze, da se v judovstvu preko apologetičnih in polemičnih dejanj izpolnjuje njihovo poslanstvo »biti luč narodom«, lahko tako opazujemo aktualen medverski konflikt. Zaradi posebnosti in privlačnosti eklekticizma med judovstvom in krščanstvom, ki se kažejo v mesijanskih judovskih gibanjih in judovskega odgovora nanj, bomo opazovali tendence gibanja Jews for Jesus v Združenih državah Amerike in Izraelu ter odgovor gibanj Outreach Judaism in Jews for Judaism ter nekatere njune teološke poudarke za zavrnitev krščanstva.

3.9.1 Jews For Jesus

V jedru dialoga med krščanstvom in judovstvom se skriva mesijansko vprašanje. Skozi stoletja turbulentne krščanske zgodovine se je v začetku 20. st. v Združenih državah Amerike kot veja evangeljskih denominacij uveljavila »misijonska roka za spreobrnitev Judov«, organizacija Hebrew Christians. Ta je v sedemdesetih letih doživela preimenovanje v termin Messianic Judaism in danes preko povezanih organizacij, kot je Jews for Jesus, uresničuje svoje poslanstvo evangelizacije judovskega prebivalstva preko izdatnega financiranja in podpore različnih denominacij, ne pa tudi brez ostrega nasprotovanja in kritik dela krščanskega laičnega in akademskega sveta, predvsem zaradi eklektičnosti teologije, ki širi nesprejemljive predpostavke tako za Jude (Jesus je obljubljeni Mesija, ki izpolnjuje judovsko zavezo), kot za kristjane (dvojna zaveza, upoštevanje postave).

David A. Rauch v svojem članku *The Messianic Jewish Congregational Movement* označi gibanje Jews for Jesus s svojim naraščajočim vplivom in številom pripadnikom kot enega od najpomembnejših religijskih fenomenov tega desetletja. Ne gre namreč samo za združevanje dveh nezdržljivih religij, temveč tudi za teološke manevre, ki burijo tako krščanski kot judovski svet, vse z namenom izvrševanja zapovedi širjenja evangelija. (Religion Online, 2015)

Ustanovitelj gibanja je judovski spreobrnjenec v krščanstvo, Martin Rosen. Organizacija ima vsako leto za namene evangelizacije Judov na voljo štiriindvajset milijonov dolarjev. V namen pridobivanja Judov se njihove kongregacije ne imenujejo »cerkev«, temveč »sinagoga«, misijonarji uporabljajo hebrejske izraze, ki so močno vezani na judovsko versko prakso (npr. obred Sefer), obrede izvajajo in interpretirajo na kristološki način. Med ostrejšimi krščanskimi odzivi na gibanje je bil komentar pastorja dr. Clarka Lobenstine, ki se ukvarja predvsem s področjem medreligijskega dialoga. Njegova ocena dela organizacije Jews for Jesus je, da gredo preko meje sprejemljivega in etičnega verskega delovanja. (Jewish Telegraphic Agency, 1989) Takšno mnenje je podala tudi washingtonska medreligijska organizacija in poudarila predvsem na taktiko prežanja misijonarjev na trenutek osebne

šibkosti, ki jo generacija milenijskih²⁹ Judov trenutno izkazuje. (Barna, 2017) Tudi Izraelsko vrhovno sodišče je mesijanskim Judom³⁰ odreklo alijo³¹, oziroma možnost biti prepoznani kot Judje v Izraelu³², saj ne prakticirajo judovske vere. (Jewish Virtual Library, 1998)

Poglejmo statistiko judovskih spreobrnitev v krščanstvo v Združenih državah Amerike. Nekateri podatki so starejši in lahko sklepamo, da težnja ni upadla, ampak se je kvečjemu povečala, prav tako naporu krščanskih organizacij za spreobračanje Judov. Ti so že konec osemdesetih let 20. st naročali obsežne raziskave o trendih spreobračanja, saj jim koristijo pri načrtovanju, na kateri del populacije se morajo pri evangelizaciji osredotočiti. Raziskava Davida Barreta iz leta 1989 napoveduje pol milijona spreobrnjenih Judov do preloma tisočletja (Jewish Telegraphic Agency, 1989).

Ostale novejšje raziskave potrjujejo uresničitev te napovedi, na primer National Jewish Population Study iz leta 1990 (Berman Jewish Databank, 2008) in American Religious Identification Survey iz leta 2008 ugotavljata, da pol milijona otrok judovskih mater sledi neki drugi religiji, večina neki obliki krščanstva (American Religious Identification Survey, 2008). Upad prebivalstva Združenih držav Amerike, ki se identificira z judovstvom kot razsežnostjo tako vere kot etničnosti pa je v zadnjih trideset letih pa je znaten, prav tako je moč opaziti, da procesi sekularizacije pri prebivalstvu judovskega porekla potekajo veliko hitreje. Ortodoksno judovstvo predstavlja četrtno judovskega prebivalstva. (Kosmin 2009, 6)

²⁹ Pripadniki milenijske generacije (rojeni med letoma 1981 in 1996)

³⁰ Moderno religijsko gibanje, ki v se osredotoča na evangelizacijo Judov in ekletično obravnava judovstvo in krščanstvo

³¹ Možen prevod »povzdignjenje«, številnejše vračanje (ali naseljevanje) Judov v deželo Izrael. Udejanjanje alije je eden izmed pomembnejših stebrov sionizma (gibanja za ustanovitev samostojne Judovske države) in ima številne zahteve (judovski predniki, spreobrnitev, poroka z halakično vernim Judom)

³² Pridobiti status imigranta in nato državljanstva

3.9.2 Outreach Judaism

Sistematičen, apologetičen in polemičen odgovor na mesijansko gibanje lahko opazujemo v delu rabina Tovia Singerja, ki je z izdajanjem knjig, udeleževanjem debat ter rednim oddajanjem podcastov na različnih družbenih omrežjih, prav tako pa z osebno angažiranostjo in odzivom klicem na pomoč Judom, katerih družine so bile žrtev verskega spreobračanja, eden prepoznavnejših obrazov sodobnega ortodoksnega judovstva.

V svojem delu *Lets Get Biblical; Why Doesnt Judaism Accept the Christian Messiah?* (Singer, 2014) razkriva tako taktike spreobračanja Judov kot temeljne konflikte krščanstva in judovstva na shematičen in pregleden, skoraj didaktičen način. Tako približa tematiko tudi najbolj teologije neveščim bralcem, bodisi krščanskega ali judovskega porekla.

Sicer je delo naravnano kot odgovor organizaciji Jews for Jesus, a njegova apologetika raste iz zgodovine vsega judovsko-krščanskega dialoga. Tako ne razkriva samo zmot mesijanskega judovstva, temveč tudi temeljne polemike med judovstvom in krščanstvom kot takim. V knjigi našteje načine, kako krščanstvo v judovske tekste slika Jezusa z branjem vrstic izven sobesedila, spreminjanjem pomenov besed in dodajanjem novih, neobstojećih prerokb, ki naj bi utemeljevale Jezusa v Stari zavezi.

Kot izvenkontekstualno branje izpostavi vrstice iz Mt 2,13–15 v primerjavi z virom iz Oz 11,1 (2014,36), kjer Matej prestavi subjekt v stavku iz Izraela na Jezusa:

»Ko so odšli, se je Gospodov angel prikazal Jožefu v sanjah in rekel: Vstani, vzemi dete in njegovo mater in béži v Egipt! Bodi tam, dokler ti ne povem; Herod bo namreč iskal dete, da bi ga umoril. Vstal je, ponoči vzal dete in njegovo mater ter se umaknil v Egipt. Tam je bil do Herodove smrti, da se je izpolnilo, kar je Gospod rekel po preroku: Iz Egipta sem poklical svojega sina.« (Mt 2,13–15)

»Ko je bil Izrael mlad, sem ga ljubil, iz Egipta sem poklical svojega sina « (Oz 11,1)

To je polemično izpostavil tudi v primerjavi hermenevtike Spevov o Gospodovem Služabniku, ki ga Judje berejo v celoti (spis ni razdeljen na poglavja, ki bi z naslovi sugerirali interpretacijo) in kjer je že od začetka razvidno, da prerok govori o celem narodu Izrael kot

Božjem služabniku. Izpostavi rabinske interpretacije Iz 53, ki so v celoti skladne z zgodovinskim razumevanjem tega poglavja, kar dokazuje celo krščanski vir, cerkveni oče Origen, kljub kasnejši opoziciji krščanskih apologetov, ki so rabinsko razumevanje služabnika kot celotnega ljudstva pripisali šele času Rasija. (Singer 2014,116)

Poglejmo nekatere vrstice iz Izaije, ki dokazujejo rabinsko razumevanje spevov in ki jih navaja tudi apologetični avtor:

Ti pa, Izrael, moj služabnik,
Jakob, ki sem ga izvolil,
potomec Abrahama, mojega prijatelja,
ki sem te vzela s koncev zemlje,
te poklical iz njenih skrajnih kotov
in ti rekel: »Ti si moj služabnik,
izvolil sem te in te nisem zavrgel.« (Iz 41,8–9)

»Zdaj pa poslušaj, Jakob, moj služabnik,
Izrael, ki sem ga izvolil!« (Iz 44,1)

»Spomni se na te reči, Jakob,
Izrael, saj si ti moj služabnik!
Upodobil sem te za služabnika, ti si moj,
Izrael, ne bom te pozabil.« (Iz 44,21)

»Zaradi svojega služabnika Jakoba
in svojega izvoljenca Izraela
sem te poklical po imenu
in te odlikoval, ne da bi me bil poznal« (Iz 45,4)

»Pojdite iz Babilona, bežite iz Kaldeje!

Oznanite z veselim glasom, dajte slišati to,

razglasite to do konca zemlje

in recite: »GOSPOD je odkupil svojega služabnika Jakoba!« (Iz 48,20)

»Rekel mi je: »Ti si moj služabnik,

Izrael, ki se bom v tebi poveličal.« (Iz 49,3)

Nadalje utemeljuje mesijanske prerokbe v Izaiji v povezavi z začudenjem kraljev, kar se odvije v Izaiji 52,15 in nadaljuje kot navedba jadikovanja teh istih kraljev v 53. poglavju, ki pa v izvornem zapisu ne vsebuje preloma poglavja, niti navednic, saj je celotna interpretacija del judovske tradicije vključno z intonacijo govora, ki jo vključujejo v hermenevtiko. Tako trpinčeni služabnik v Iz 53 postane celotno judovsko ljudstvo, kakor ga bo spregledal ostali svet ob koncu časov. (Singer 2014,118)

Tako avtor polemizira enega najbolj čustvenih odlomkov v Stari zavezi, kjer kristjani prepoznavajo Jezusovo poslanstvo in trpljenje.

V prid judovski apologiji uporablja tudi polemiko glede prevodov. Mnoge hebrejske besede naj bi bile, tako meni, v procesu krščanskega prevajanja namreč prevedene z jasnim kristološkim namenom, Singer med manj polemičnimi izpostavi Ps 22,17 in besedo ka'ari, ki da nedvoumno pomeni »lev«. Uporablja uveljavljeni in priljubljeni angleški prevod King James Version in Jewish Translation;

»For dogs have compassed me: the assembly of the wicked have inclosed me: they pierced my hands and my feet.» (Ps 22,17 KJV)

“For dogs have encompassed me; a company of evildoers have inclosed me; like a lion, they are at my hands and feet” (Ps 22,17 JT)

Za namene dokazovanja Jezusove utemeljenosti v Stari zavezi navaja še primere sklicev v evangelijih, ki v Tori ne obstajajo. Opozori na Mt 2,23; prerokbo, ki je v preroških spisih Stare zaveze ni moč najti. (Singer 2014,37)

Ob hitrem pregledu nekaj izhodiščnih točk Singerjeve apologetike vidimo argumentiran in klasičen judovski pristop h krščanstvu. Tako ne naslavlja le dela določene organizacije, čeprav je to vzgib pisanja, temveč celotni medverski konflikt, ki se je prebudil ob evangelizaciji Judov. Sicer je njegovo delo že v imenu naravnano na ozaveščanje sekulariziranih Judov o njihovi veri, da ne bi podlegli krščanskemu oznanjevanju, a ima za stranski produkt tudi naraščajoče število, bodisi spreobrnjenih v Judovstvo ali le takšnih, ki so opustili krščanstvo in živijo pod Noetovimi zakoni³³, ki jih Judovstvo predstavlja kot edino obvezujoče za ljudstva, ki jih ne zavezuje razodetje na Sinaju. Tako se na kompleksen, z Judovsko 'usodo', ki celoten dialog obsoja na apologetičen in polemičen pristop, neločljiv način uresničuje njihovo poslanstvo "biti luč narodom".

³³ To so vse zapovedi in prepovedi, ki jih je Bog zapovedal po izvirnem grehu in pred razodetjem na Sinaju. Babilonski Talmud od 2 Mz 16 do poplave našteje šest zakonov, ki veljajo za tujce v sredi Izraela, v splošnem pa so priznani za temelj civilne etike na zahodu. Pet zakonov prepoveduje malikovanje, bogokletje, umor, krajo, prešuštvo. En zakon pa zapoveduje ustanovitev sodišč in prava (pravnih držav). Po poplavi najdemo še eno zapoved in sicer prepoved hranjenja z mesom, odstranjenim z žive živali..

Sklep

Ugotavljamo, da so dinamika, študij in poznavanje apologetike in polemike za raziskovanje verstev in kultur nadvse pomembni. Skozi preučevanje zgodovine apologetike in polemike opazujemo, kako se je skupnost oblikovala v dinamikah dialoga in z odgovarjanjem na izzive določenih časovnih obdobj. V raziskovanju sem se želela osredotočiti na ortodokсно judovsko skupnost, a sem se ob poglobljanju tematike odločila, da vključim avtorje ne glede na ločino, ravno zaradi kompleksnosti judovske identitete. Ta se namreč v določenih pogledih kaže kot zelo kompleksna in razvejana, v drugih pa zopet enostavna in enoznačna (Jud po materi, prejemnik zaveze na Sinaju). Ti pogledi na identiteto pa vplivajo tudi na izbiro pristopov k tematiki. Ugotavljamo torej, da bi selekcioniranje literature glede na pripadnost avtorja judovski ločini ali njegovih izhodiščnih prepričanjih omejilo polje raziskovanja tako, da bi se to izkazalo za neplodno oziroma s takšnim pristopom ne bi osvetlili obeh tematik, torej tako apologetike kot polemike hkrati. V nalogi smo preko zgodovine diahrono opazovali argumente in problematike dialoga judovstva s krščanstvom in ugotavljamo, da se ponavljajo in da razlogi za njihovo ponovitev ležijo v okoliščinah, v katerih se judovska skupnost znajde. Zaradi svojega zaprtega značaja je namreč deležna številnih obtožb in nerazumevanja, saj jo mnogokrat opazujemo le skozi prizmo zgodovine Cerkev in krščanskih interpretacij judovstva, ki se vrtijo predvsem okoli zavračanja mesijanstva Jezusa ter njegove božanskosti. Vendar dialog v prostoru, kjer ena stran ni pripravljena izstopiti iz svojih nagnjen, da bi lahko objektivno opazovala in sprejemala argumente nasprotne strani, ni možen. Skozi zgodovino apologetike spremljamo tudi zgodovinski boj Judov za svojo vero, kulturo in ljudstvo. Sodobna apologetika nam s svojo vztrajnostjo in skladnostjo z zgodovino kaže, da judovstvo, kljub svoji majhnosti po številu, tako v teološkem kot političnem dialogu, še ni reklo zadnje besede in je vedno znova pripravljeno na argumentirano ter civilizirano obrambo, ne samo zaradi preživitvenega občutka in nagona, temveč predvsem zaradi naraščajočega zavedanja poslanstva, ki ga Judje prepoznavajo v svojih svetih spisih in v svetu. Judovstvo s svojimi akademskimi predstavniki

iz vseh denominacij aktivno sodeluje na področju tvornega dialoga in iskanju odgovorov na pereča vprašanja sobivanja kultur in verstev sveta. Ugotovimo lahko tudi, da se pristopi razlikujejo glede na denominacijo in da se notranje polemike kažejo tudi navzven, na področje apologetike. Tako so v dopisovanju med Rosenzweigom in Rosenstockom opazujemo notranjo polemiko med »bal tešuvo« in »apostatom«, ki se navzven kaže kot apologetika judovstva in krščanstva. Dvojnost dialoga v funkciji apologetike in polemike glede na opazovalca in njegovo stališče je tako jasno izkazana. Morda je ravno naključje, da si najpomembnejši del, Toro, delijo s polovico svetovnega prebivalstva in tako predstavljajo temelj dialoga in medsebojnega bogatenja. Tako moramo videti tudi judovsko apologetiko, ki jo je ljudstvo v težkih časih uporabilo za še trdnejši pregled svojega sistema verovanja ter pripadnosti narodu. Skupaj s sodobnostjo, ki prinaša nove informacijske kanale in hitro potovanje informacij, ki dosegajo nepredstavljive množice ljudi pa apologetika judovstvu prinaša tudi pozornost, ki so jo za doseganje svojih civilizacijskih ciljev vedno potrebovali. Sodobno judovstvo pa kot enega od pglavitnih namenov svoje poklicanosti vidi v pričevanju narodov o Bogu Abrahama, Izaka in Jakoba, katerega nosilci zaveze so, ne samo teološko, temveč tudi narodno ozaveščanje drugih ljudstev o sebi kot Judih. Njihova srž je veličastno opisana v Spevih o Gospodovem Služabniku v knjigi preroka Izaije, a je zaradi tisočletij krščanskega hermenevtičnega primata nad Staro zavezo, nekoliko zasenčena z osebo Jezusa Kristusa. Krščanstvo kot samostojna religija z vso pravico uporablja besedila judovske tradicije, a naznanja se čas, ko bo morala popraviti svoj odnos do judovstva, predvsem z dialogom o judovskem poslanstvu in razumevanju svojih lastnih besedil; ali bo to lahko storila brez delegitimizacije svoje lastne vere? To so izzivi, ki jih izpostavljajo tudi judovski teologi, predvsem Neusner s svojim klicem po oblikovanju teologij krščanstva znotraj judovstva in teologije judovstva znotraj krščanstva, ki bi obema religijama začrtali pot srečanja in močno koristile svetu v vseh pogledih. Ugotavljamo, da se v spoštljivem dialogu, pa čeprav je ta v obliki nepopustljivih argumentov apologetike ali strasti polemike – izpostavljajo kulturne in verske razlike, ki lahko rojevajo medsebojno razumevanje in bogatenje, če le znamo k njim pravilno pristopiti. Novi trendi medverskega dialoga so namreč predvsem v medsebojnem spoštovanju, kar pa je na področju treh monoteizmov, ki drug drugemu na podlagi zgodovinskega nezaupanja in očitkov o plagiatorstvu odvzemajo moč argumentov in legitimnost obstoja, zelo trhel temelj. Glede na napoved teologa Perry

Schmidt-Leukela, da bo prihodnost predvsem v interreligijski teologiji, ki se izraža z osebnim pristopom in ne več v primerjalni teologiji opazovanja verstev, Neusner pa izpostavlja moč doživetja, kjer se razumevanje drugega rodi iz iskanja paralelnih duhovnih izkustev, ki rodijo empatično razumevanje verske izkušnje drugega. Pričakujemo lahko več osebnih stikov med predstavniki različnih verstev, ti pa bodo pritegnili vse več poslušalstva, ki se o svoji veri že nekaj generacij odloča popolnoma suvereno in neodvisno od tradicij, v katerih so odraščali. Takrat bo tudi razločneje razumljen naslednji odziv Papeža Benedikta XVI. na judovsko poslanstvo »biti luč narodom« in krščansko vlogo pri izpolnjevanju te zapovedi:

»Kaj je Jezus prinesel? Jezus je prinesel Izraelovega Boga ljudstvom tako, da zdaj vsa ljudstva molijo k njemu in v Izraelovih spisih spoznavajo njegovo besedo, besedo živega Boga. Podaril je univerzalnost, ki je velika in oblikujoča obljuba Izraelu in svetu. [...] To je tisto, kar ga izkazuje kot Mesija in daje razlago mesijanski obljubi, ki je utemeljena v Mojzesu in prerokih in jo seveda povsem na novo odpira.« (Ratzinger 2007,132)

Povzetek v nemškem in slovenskem jeziku

Das vorliegende Werk hat die Kernabsicht die gegenwärtige jüdische Apologetik und Polemik darzustellen, die sich am klarsten im Kontakt zwischen Christentum vorzeigt. Bei der Darstellung wird wegen der unumgänglich bedeutenden Fakten ein relativ umfangreicher Überblick der Vergangenheit der jüdischen Apologetik und sogar jüdischen Identität als ein grundlegenden Axioms für Forschungsteil des Werkes notwendig. In dem ersten Teil des Werkes ist eine wichtige Frage gestellt, die ruft die gänzliche Disziplin der jüdischen Apologetik in Existenz – was ist die jüdische Identität? Beim Entdecken der historisch belegten Antwort sind vier Beitritten, die im Werk zusammengefasst und kommentiert sind, erscheinen. Folgt der Teil des Werks, wo erwacht die Frage der Polemik und Apologetik des Judentums aus Rücksicht auf anderen Religionen, im diesen Werk ausschließlich mit Christentum und Islam. Dergleichen Teil des Werkes enthält auch einen historischen Überblick der jüdischen Apologetik und Polemik mit dem Christentum, was eine logische Fortsetzung initialen theoretischen Voraussetzungen ist. Im Werk kann man vielfältigen jüdischen Quellen der Apologetik finden, die sind im Kontext der Zeit und Raum des Erscheinens geschildert. Weiterhin sind auch die Gründe für eventuellen Adaptation von Strategien des religiösen Diskurses durch die Zeit dargestellt. Der letzte Teil des Werkes ist eine Analyse gegenwärtiger jüdischer Apologetik und Polemik in den konkreten Beispielen. Beschreibt ist ein radikaler Beitritt von Denomination Jews for Jesus und eine Antwort von den Rabbiner Tovia Singer, den er wiedergibt im seinen Werk »*Let's Get Biblical! Why Doesn't Judaism Accept the Christian Messiah?*«, was ein Beispiel der gegenwärtigen jüdischen Apologetik ist. Im Werk sind einigen Beispielen der jüdischen Befugnis ihre Weise des Lesens und Interpretation der jüdischen Torah dargestellt, was folglich die christliche Hermeneutik verneint. Das Werk ist im Abschluss zu Ende gebracht, wo die wichtigen Resultaten der Forschung zu diesem Thema und Kommentaren und Bemerkungen der Autorin zusammengefasst sind.

Pričujoče delo ima osrednji namen predstaviti sodobno judovsko apologetiko in polemiko, ki se najjasneje kaže v stiku z krščanstvom. Pri predstavitvi pa je zaradi neobходимosti pomembnih dejstev potreben razmeroma obsežen pregled zgodovine judovske apologetike in celo judovske identitete kot osnovnega aksioma za raziskovalni del naloge. V prvem delu naloge je postavljeno pomembno vprašanje, ki k obstoju kliče celotno disciplino judovske apologetike – kaj je judovska identiteta. Pri odkrivanju zgodovinsko izpričanega odgovora se pojavijo štiri pristopi, ki so povzeti in komentirani v nalogi. Sledi del naloge, v katerem se poraja vprašanje nastanka polemike in apologetike judovstva v oziru do drugih religij, v tej nalogi izključno s krščanstvom in islamom. Isti del naloge vsebuje tudi zgodovinski pregled judovske apologetike in polemike s krščanstvom, kar je logično nadaljevanje začetnih teoretičnih predpostavk. V nalogi je moč zaslediti mnogotere vire judovske apologetike, ki so predstavljeni v kontekstu časa in kraja pojavitve. Predstavljeni so tudi razlogi za morebitno adaptacijo strategij verskega diskurza skozi čas. Zadnji del naloge pa je analiza sodobne popularne judovske apologetike in polemike v konkretnih primerih. Opisan je radikalen pristop verske denominacije Jews for Jesus in odgovor rabina Tovie Singerja, ki ga podaja v svojem delu »*Let's Get Biblical! Why Doesn't Judaism Accept the Christian Messiah?*«, ki je primer sodobne judovske apologetike. V delu je izpostavljenih nekaj primerov judovske legitimacije njihovega načina branja in razlaganja judovske Tore, kar posledično poskuša zanikati krščansko hermenevtiko. Naloga se sklene v sklepu, kjer so povzeti pomembni rezultati raziskovanja tematike in avtoričin komentar in opažanja.

Ključne besede: judovstvo, krščanstvo, dialog, apologetika, polemika, sodobnost

Seznam literature

- Baeck, Leo. 1958. *Judaism and Christianity*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America
- Berkovits, Eliezer. 1975. *Major Themes in Modern Philosophies of Judaism*. New York: KTAV Pub.
- Braiterman, Zachary; Zank, Michael. s.v. »Martin Buber,« v: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/buber/#BioBac> (1. 7. 2020)
-
- Buber, Martin. 1951. *Two Types of Faith*. New York: The Mcmillan Company
- Burns, J. Edvard. 1955. Book Review: 'Two Types of Faith' by Martin Buber. V: *The Bridge: A Yearbook of Judaeo-Christian Studies*, Vol. I. 23. <https://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=jcs-bridge-I> (20. 5. 2020)
- Cohen, Shaye J.D. 2013. *Antipodal texts: B. Eruvin 21b-22a and Mark 7:1-23 on the tradition of the elders and the commandment of God*. Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, preprint. <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:10861156> (8. 9. 2018)
- De Corneille Roland. 1966. *Christians and Jews: Dialouge*. Toronto: Longmans Canada Limited
- Flannery Edward H. 1965. *The Anguish of the Jews*. New York: The Macmillan Company
- Greenberg, Gershon. 1998. Wartime Orthodox Jewish Thought About the Holocaust: Christian Implications. V: *Journal of Ecumenical Studies*, 35:3-4
- Jacob, Joseph in Broyde, Isaac s.v. »Polemics and Polemical Literature,« v: *Jewish Encyclopedia*
- Jaffe, Eliezer D. 1995. Ethnic and Minority Groups in Israel: Challenges for Social Work Theory, Value and Practice. V: *The Journal of Sociology & Social Welfare* (Vol. 22, št. 1). Kalamazoo: Western Michigan University Libraries
- Jelinčič Boeta Klemen. 2009. *Kratka zgodovina Judov*. Celovec: Mohorjeva družba
- Kaufmann, Yehezkel. 1988. *Christianity and Judaism. (Two Covenants)*. Jerusalem: The Mages Press, The Hebrew University
- Kosmin, Barry A. 2009. »The Changeing Population Profile of American Jews 1990-2008«. Avgust 2009. Fifteenth Congress of Jewish Studies : Jeruzalem. URL: <http://commons.trincoll.edu/aris/publications/2008-2/the-changing-population-profile-of-american-jews-1990-2008/> (10. 8. 2020)
- Neusner Jacob. 1991. *Jews and Christians; The Myth of a Common Tradition*. Philadelphia: Trinity Press International
- Neusner, Jacob. 2013. *Rabin se pogovarja z Jezusom*. Celjska Mohorjeva družba

- Ratzinger Joseph. 2007. *Jezus iz Nazareta*. Ljubljana: Družina
- Rosenzweig, Franz. 1935. *Briefe*. Berlin: Schocken Verlag
- Sandmel, Samuel. 1978. *Anti-Semitism in the New Testament?*. Philadelphia: Fortress Press
- Singer, Tovia. 2014. *Let's Get Biblical*. (samozaložba)
- *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov: študijska izdaja*. 2005. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Talmage, Frank Ephraim. 1975. *Disputation and Dialogue: Readings in the Jewish-Christian Encounter*. New York: KTAV Publishing Inc.

Spletni viri:

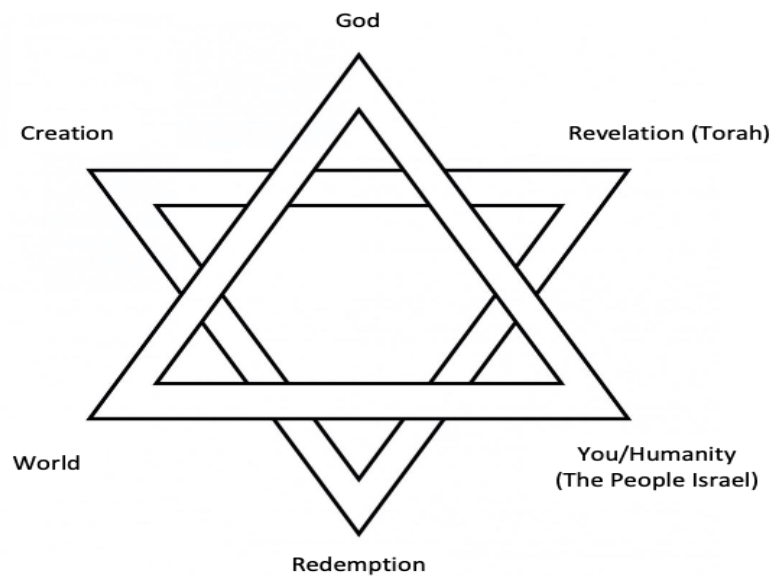
- Berman Jewish Databank. 2008. Jewish population studies. (21.8.2018)
- American Religious Identification Survey. 2008.
- Birmingham academy. 2018. Petrus Alphonsi. <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/ptr/theology/research/CMR1900/Petrus-Alfonsi.pdf> (5.8.2018)
- Encyclopedia Britannica. 2008. s.v. »Apologetics.« <https://www.britannica.com/topic/apologetics> (2.8.2018)
- Encyclopedia Britannica. 2008. s.v. »Aristobus of Paneas.« <https://www.britannica.com/biography/Aristobulus-of-Paneas> (3.8.2018)
- Encyclopedia Britannica. 2008. s.v. »Chief Rabbinate.« <https://www.britannica.com/topic/chief-rabbinate> (8. 9. 2018)
- Encyclopedia Britannica. 2008. s.v. »Gentile.« <https://www.britannica.com/topic/Gentile> (2.8.2018)
- Encyclopedia Judaica. 1972. s.v. »Haredim;« s.v. »Reading of Torah.« Jerusalem: Keter Publishing House
- Encyclopaedia Britannica. 2008. s.v. »Semite.« <https://www.britannica.com/topic/Semite> (2.8.2018)
- Jewish-Christian relations. 2010. Wartime Orthodox Jewish Thought About the Holocaust: Christian Implication. <http://www.jcrelations.net/Wartime+Orthodox+Jewish+Thought+About+the+Holocaust%3A+Christian+Implications.2196.0.html?L=3> (2.8.2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Modern Jewish History: The Tribes Today- Kohens, Levis and Yisraels. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-tribes-today-kohens-levis-and-yisraels>

- Jewish Virtual Library. 1998. Ascoli Piceno;Italy. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/ascoli-piceno> (10.8.2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Disputations and Polemics <https://www.jewishvirtuallibrary.org/disputations-and-polemics> (12.8.20018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Encyclopedia Judaica: Apologetics. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/apologetics> (2.8.2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Jewish Concepts: Articles of faith. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/articles-of-faith> (1.8.2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Haskalah. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/haskalah>
- Jewish Virtual Library. 1998. Judaism: Reading the Torah. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/reading-the-torah#torah> (1. 8. 2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Jews for Jesus. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jews-for-jesus> (20.8.2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. The “Final Solution”: Estimated Number of Jews Killed. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/estimated-number-of-jews-killed-in-the-final-solution> (2.8.2018)
- Jewish Virtual Library. 1998. Tortosa, Disputation of. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/tortosa-disputation-of> (6.8. 2018)
- Barna. 2017. The Evolving Spiritual Identity of Jewish Millennials. 10. 10. 2017 <https://www.barna.com/research/beliefs-behaviors-shaping-jewish-millennials/> (15. 8. 2018)
- Jewish Telegraphic Agency. 2018. Study Projects Half a Million Messianic Jews by the Year 2000 <https://www.jta.org/1989/03/21/archive/study-projects-half-a-million-messianic-jews-by-the-year-2000> (21.8.2018)
- Jews for Judaism. 2018. Statistics. <http://jewsforjudaism.ca/statistics/> (20. 8. 2018)
- Religion Online. b.l. David A. Rausch: The Messianic Jewish Congregational Movement <https://www.religion-online.org/article/the-messianic-jewish-congregational-movement/> (18.8.2018)
- Sefaria. »Yevamot 102b.« The William Davidson Talmud. 2017. <https://www.sefaria.org/Yevamot.102b?lang=bi> (20. 9. 2020)
- The Jewish Agency. Jewish Languages. 3. 12. 2006 <http://www.jewishagency.org>. (prid. 5. 9. 2018)
- Tepler, Yaakov Y. 2007. *Birkat HaMinim: Jews and Christians in Conflict in the Ancient World*. b.l. <https://books.google.si/books?id=odgXVAat1scC&lpg=PP6&hl=sl&pg=PA8#v=onepage&q&f=false> (20. 2. 2020)

Priloge

***The Star of Redemption* by Franz Rosenzweig**

An Explanation by Rabbi Joseph B. Meszler

Explanation: God creates the world, and God is the source of revelation to humanity. Human beings must then redeem the world. In Jewish civilization, this is put in the language of God revealing the Torah to the people Israel, and they in turn bring redemption to the world (*tikkun olam*), meeting God in the world, so to speak; other religions have different experiences of this process and different languages for it.

Existentially, individuals experience this as such:

Creation/Past - Revelation/Present - Redemption/Future

In the *siddur*, our prayers are a series of affirmations of this system, with the blessing before the *Sh'ma* focusing on creation, the *Sh'ma* itself representing revelation, and the prayer following the *Sh'ma* with *Mi Chamocho* celebrating redemption.

Priloga I (<https://www.sefaria.org/sheets/212913.1?lang=bi&with=all&lang2=en>)

